

Tanah'a Göre Yahudiler'deki Dini Dejenersasyon Örnekleri*

Examples of Religious Degeneration in Jews According To Tanakh

SUNA AKKURT**

Geliş Tarihi/Received: 13.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 25.12.2021

Öz: Tanah'ta verilen bilgilere göre Tanrı, İsrailoğulları'nın ataları ile bir ahit yapmış ve Musa döneminde yaptığı yeni ahitle bu ahdi zirveye ulaştırmıştır. İsrailoğulları kesilen hayvanların kanı ile mühürlenmiş ahit daha Musa hayatta iken altın buzağıya taparak bozmuşlardır. Bu davranışlarından dolayı Tanrı onları cezalandırmıştır. İsrailoğulları, Tanrı'nın verdiği cezaların etkisiyle tekrar ona ibadet etmeye başlasalar da daha sonraki dönemlerde çevre toplulukların etkisiyle putperest temayüller göstermişlerdir. Bu çalışmada Tanah metinlerinde yer alan İsrailoğulları'nın dini dejenersasyonuna yönelik örnekleri ön plana çıkarmak amaçlanmıştır. Öncelikle Tanah'ta birçok yerde vurgu yapılan ahit konusu ile İsrailoğulları'nın her defasında ahdi ihlal etmeleri daha sonra ise başka ilahlara yönelmeleri ele alınmıştır. Sonuç olarak İsrailoğulları ahitle özel bir statü elde etmelerine rağmen bu ahde riayet etmemişler ve Tanrı'nın dışında başka ilahlara yönelmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tanah, Ahit, İsrailoğulları, Teolojik Eleştiri, Putperest

Abstract: According to the information given in the Tanakh, God made a covenant with the ancestors of the Israelites and brought this covenant to its peak with the new covenant he made in the time of Moses. People of Israel violated this convention sealed with blood of sacrificed animals by worshipping golden calf when Moses was alive. God punished them due to this attitude. Although people of Israel started to worship to God again due to the effect of punishments

* Bu makale yazarın Mehmet Katar danışmanlığında yapılan "Tanah'ta Yahudi Dini Hayatına Yönelik Eleştiriler" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı, e-mail: suna.akkurt@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9484-8760>

he gave, they demonstrated paganist tendencies in later periods with the effect of neighbouring communities. The aim of this study is to highlight the examples of the religious degeneration of the Israelites in the Tanakh texts. First of all, the subject of the covenant which is emphasized in many places in the Tanakh, and the Israelites' violation of the covenant every time, and then their turn to other gods are discussed. As a result, although the Israelites obtained a special status with the covenant, they did not comply with this covenant and turned to other gods besides God.

Keywords: Tanakh, Convention, People of Israel Theological Criticisms, Paganist

Giriş

Kaynağı insan veya insanüstü kutsal varlıklar olan kutsal kitaplar, ilkel kabile dinleri dışında hemen hemen her dinde bulunmaktadır.¹ Her kutsal metin, kendisini kabul eden taraftarlarına uymaları gereken birtakım kurallar koymakta ve bu kurallar aracılığıyla onları kontrol altına almaktadır. İnsanlar da mensup oldukları dinin emir ve yasaklarının gereğini yaparak inandıkları “Yüce Varlık” la ilişkilerini canlı tutma, ona iyi bir kul olma ve onun belirlediği esaslara göre bir hayat yaşamaya çalışmaktadırlar. Bu şekilde aşkın olanla iletişimi sağlayan bu kitaplar inanırının yerine getirmesi gereken dini ve ahlaki kuralları bildirmenin yanında zaman zaman ilahi ikaz ve eleştirileri de içermektedir. Bu eleştiriler, Tanrısal mesaja muhatap olan toplumların bu mesajın gereğini yapmamaları durumunda belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Kutsal kitapların bu üslubu Kur’an ve İncillerde olduğu gibi Yahudi kutsal kitabı olan Tanah’ta da görülmektedir. Hatta Tanah’ta yer alan bu eleştirilerin diğer kitaplardakilerden daha sert ve yoğun olması bu kutsal metni inceleyenlerin dikkatini çekmektedir.

Sami din geleneğinin en kadimi olarak görülen Yahudiliğin kutsal kitabı Tanah, içerik olarak diğer kutsal metinlerden farklılık arz eder. Çünkü o sadece emir ve yasakları değil, aynı zamanda Yahudi tarihine dair bilgileri de içermektedir. Tanah’ta yer alan bilgilere göre Tanrı, başlangıçtan beri İsrailoğulları ile birliktedir. O, İsrailoğulları’nın ataları olan İbrahim, İshak ve Yakup’la ahit yapmış; onların soyunu çoğaltacağına ve onları mukaddes bir kavim yapacağına dair vaatlerde bulunmuştur. Daha sonraki dönemde Musa’ya bildirdiği On Emir ile buyruklarını iletmiş ve onlarla en önemli antlaşmalardan birini yapmıştır. İsrail halkı da Tanrı ile olan ahitlerine sadık kalacaklarına dair söz vermişlerdir. Ancak onlar daha Musa hayatta iken sözlerinden dönmüş ve birçok defa bu ahdi bozup Tanrı’nın koymuş olduğu kuralları ihlal etmişlerdir. Bu tutumları nedeniyle Tanrı onları ağır bir biçimde eleştirmiş ve onları anlayışsızlık, nankörlük, itaatsizlik ve sadakatsizlikle suçlamıştır. Bu suçlamalar Tanah’ta yoğun bir biçimde

¹ Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Ocak Yay., 1997), 7, 52.

yer almaktadır. Tanah metinlerinin en çok dikkat çeken bölümlerinden biri de Tanrı'nın Musa ve ondan sonra görevlendirdiği peygamberler aracılığıyla bu eleştirilerini en sert biçimde dile getirmesi, İsrailoğullarını uyarması ve onları bu itaatsizlikleri nedeniyle çeşitli felaketlerle tehdit etmesidir. Nitekim Kutsal Kitap'ta yer alan ifadelere göre İsrailoğulları da tarih boyunca yaşadıkları birtakım sıkıntıları ve felaketleri Tanrı'ya karşı işledikleri günahların bir cezası olarak görmektedirler.

Yahudiliğin temel kutsal metni Tanah'ta, İsrailoğullarına kendilerini diğer milletlerden üstün kılan Tanrı ile yapmış oldukları ahde vefasızlık göstermeleri, başka milletlerin ilahlarına yönelmeleri, emir ve yasakları ihlal etmeleri gibi birçok alanda eleştiriler yöneltmiştir.

1. İsrailoğullarının Tanrı ile Yapmış Oldukları Ahdi Bozmaları

İbranice'de ahit, kelime anlamı "kesmek" ve "ahit yemeği" olan "berith" kavramı ile ifade edilmektedir. Burada "berith" ifadesi ile kastedilen ahit, sıradan insanlar arasında yapılan bir antlaşmadan çok Tanrı ile İsrailoğulları arasında yapılan sözleşmedir. Bu nedenle "berith" Yahudilik'te daha çok dini bir terim olarak kullanılmaktadır.² Hatta bu kelimenin doğrudan Yahudi dinini ifade etmek için kullanıldığı da söylenmektedir. Tanrı ve onun halkı arasındaki ilişkinin dinsel bir işareti olarak kabul edilen ahit günlük hayattaki sözleşmelerden farklıdır. Çünkü Tanrı'nın bu ahdin başlangıç kararını tek başına verdiği belirtilmektedir.³

Tanrı ile insan arasındaki ilk sözleşmenin Nuh'la yapılan ahit olduğu ve bu ahdin içeriği itibariyle evrensel bir nitelik taşıdığı ifade edilmektedir.⁴ Bu konu ile ilgili olarak Tekvin'de yer alan sözlere göre Tanrı, insanın kötülüğü sebebiyle başına gelecek felaketleri haber vermektedir. Ancak Nuh'la olan ahdin gereği olarak onun ve ona iman edenlerin kurtulacağını bildirmektedir.⁵ Tufandan sonra da Tanrı bir

² Sabit Şimşek, "Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Tanrı Anlayışı", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001) 26.

³ Max Joseph, "Covenant", *The Universal Jewish Encyclopedia (U.J.E.)*, ed. Isaac Landman, vol.3, (New York: Universal Jewish Encyclopedia Co. Inc, 1948), 389.

⁴ Şimşek, *Tanrı Anlayışı*, 26; Kaufman Kohler, "Covenant" *The Jewish Encyclopedia, (J.E.) Revising ed. Joseph Jacobs, vol.4*, (New York and London: Funk Wagnalls Com Pany,1903), 320.

⁵ Tekvin, 6/3-20.

daha tufan olmayacağına dair söz vermekte ve buluta koyduğu yayını (gökkuşağını) bu ahdin alameti olarak göstermektedir.⁶

Tanrı'nın vermiş olduğu bu söz dolayısıyla insanla onun arasında çözülmez bir bağ kurulduğu kabul edilse de⁷ Yahudilikte asıl önem verilen ahdin İbrahim'le yapılan ve Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki özel ilişkinin başlangıcı olarak kabul edilen antlaşma olduğu belirtilmektedir.⁸

Tanah'ta yer alan ifadelere göre İbrahim'in babası Terah, ailesi ile birlikte Keldanilerin Ur şehriden çıkıp Harran'a yerleşmiş ve burada ölmüştür. Tanrı daha sonra İbrahim'e Kenan ülkesine gitmesini emretmiştir. Bu ülkeyi ona ve onun nesline vereceğini, onu büyük bir millet yapacağını vaadetmiştir. İbrahim, Kenanlıların memleketine gittiğinde orada Tanrı için bir mezbah yapmıştır.⁹ Daha sonra Kenan'da baş gösteren kıtlık dolayısıyla İbrahim Mısır'a göç etmiş orada bir süre kaldıktan sonra Mısır Firavunu'nun verdiği hediyelerle tekrar Kenan'a dönmüştür. Bu sırada İbrahim'in yanında karısı Sara ve kardeşinin oğlu Lut vardır. İbrahim ve Lut, çobanları arasında çıkan anlaşmazlık sebebiyle aralarında toprak paylaşımı yapmışlardır. Bu paylaşımın ardından Tanrı İbrahim'e, gözünün görebildiği bütün toprakları kendisine ve onun soyuna vereceğine, onun neslini çoğaltacağına dair söz vermiştir. Bunun üzerine İbrahim, bulunduğu yerde Tanrı için bir mezbah daha yapmıştır. Bundan sonra Tanrı İbrahim'e rüyasında yine neslini çoğaltacağını, Nil'den Fırat'a kadar olan toprakları onun soyuna vereceğini vadetmiştir. İbrahim doksan dokuz yaşında iken Tanrı ona tekrar görünmüş ve ahidini onunla sabit kılacağını, onu fazlasıyla çoğaltacağını birçok milletin babası yapacağını söylemiştir. Bu ahdin simgesi olarak her erkeğin sünnet olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuşmanın ardından İbrahim, oğlu İsmail ve bütün ev halkı sünnet olmuşlardır.¹⁰

Yahudilere göre Tanrı, İbrahim'le yapmış olduğu ahdi İshak'la da yapmıştır. İbrahim'e verilenin aynısının İshak'a verileceğini çünkü

⁶ Tekvin, 9/11-17.

⁷ Annamaria Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, (İstanbul: Kırkambar Yay., 1999), 141.

⁸ Şimşek, *Tanrı Anlayışı*, 26

⁹ Tekvin, 11/31-32; 12/1-8.

¹⁰ Tekvin, 12/10-20; 13/1-18 ; 15/1-5,18-21; 17/1-14.

İbrahim'in Tanrı'nın sözünü dinlediğini, emirlerini, kanunlarını yerine getirdiğini bildirmiştir.¹¹ Tanrı, İshak'tan sonra onun oğlu Yakup'la da ahitleşmiş ve İbrahim ile İshak'a yapmış olduğu vaadi ona da tekrarlamıştır.¹²

Tanrı, İsrailoğulları'nın atası olarak kabul edilen İbrahim, İshak ve Yakup'la¹³ yaptığı ahdi Musa zamanında yenilemiştir. Musa ile yapılan ahit dolayısıyla Tanrı-İsrail ilişkisinin doruğa ulaştığı, atalarla yapılan ahitlerin bu büyük ahdin başlangıcı ve hazırlayıcısı olduğu düşünülmektedir.¹⁴ Nitekim Yahudi kutsal kitabına göre Tanrı, İsrailoğulları'nın ataları olan İbrahim, İshak ve Yakup'la yaptığı ahdi hatırlatarak onları Mısır'daki esaretten kurtarmıştır.¹⁵ Kavmi ile Mısır'dan çıkıp Sina çölüne geldiği zaman Musa'ya, Sina Dağı'na çıkmasını söylemiştir. Musa dağa çıktığında sözünü dinleyip ahidini tuttuklarında onları mukaddes bir millet yapacağını vaat etmiştir. Bundan sonra Tanrı Musa'ya On Emri, ibadet ve hukukla ilgili hükümleri bildirmiştir. Musa Tanrı'nın kendisine bildirdiği bütün sözlerini, hükümlerini kavmine okumuş ve onlardan ahde uyacaklarına dair söz aldıktan sonra Rabb'in sözlerini yazmıştır. Daha sonra dağın eteğinde bir mezbah yapmış, İsrailoğulları'nın on iki kabilesine göre on iki sütun dikmiş ve yakılan takdimeler, selamet takdimeleri olarak Rabbe öküzler kesmiştir. Kurbanların kanını leğenlere koyup yarısını mezbah üzerine serpmiş, ardından ahit kitabını alıp halka okumuş, onlar da yazılan bütün bu sözlere uyacaklarına dair söz vermişlerdir. Bunun üzerine Musa kanın geri kalanını kavmin üzerine serpmiştir. Bu kanın "ahdin kanı" olduğunu söylemiştir.¹⁶ Daha sonra sunulan her kurban Tanrı ile yapılan ahdin yenilenmesi olarak kabul edilmiştir.¹⁷ Tanrı, İsrailoğulları'na ahde sadık kalmalarını ve emirlerini yerine getirmelerini, bunların unutulmamasını ve çocukluklarından itibaren

¹¹ Tekvin, 26/2-6.

¹² Tekvin, 28/13-15; 35/11-13.

¹³ Moshe Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, (Yeruşalayim: Graph Pres, 1981), 3; Baki Adam ve Mehmet Katar, *Dinler Tarihi*, İlahiyat Önlisans Programı (İÖP) (Eskişehir: Anadolu-Ankara Üniv. Yay. , 2002), 48.

¹⁴ Şimşek, *Tanrı Anlayışı*, 27.

¹⁵ Çıkış, 13/1-22.

¹⁶ Çıkış, 19/3-7; 20, 21, 22 ve 23. Baplar; 24/3-9; Musa ile yapılan ahit önemli olduğu için Tanah'ın farklı bölümlerinde de bahsedilmektedir. (Tesniye, 4/13; 5/2; 29/1; Yeremya, 11/4; 31/32; 34/13).

¹⁷ Levililer, 2/13, Kohler, "Covenant", 319.

insanlara öğretmelerini emretmiştir.¹⁸ Bu ahdin gereğinin yapılmaması ve emirlerine riayet edilmemesi halinde onları ne tür felaketlerle cezalandıracağını da açıkça ifade etmiştir.¹⁹ Nitekim daha sonraki dönemlerde İsrailoğulları'nın yaşadığı olumsuzlukların sebebi olarak onların ahde uymayarak dinden uzaklaşmaları gösterilmiştir.²⁰

Tanrı'nın ahitle ilgili öğüt ve tehditlerine rağmen İsrailoğulları daha Musa'nın sağlığında, üstelik sözleşmenin yapılmasından çok kısa süre sonra, ahdin kurallarını ihlal etmeye başlamıştır. Yahudi kutsal kitabına göre Musa, Tanrı ile olan ahitleşmeyi tamamlamak ve bu ahdin kurallarını Tanrı'dan almak için Sina Dağı'na çıktığında halkın yanına dönmekte biraz geç kalmış²¹ bunun üzerine İsrail halkı Tanrı'nın Musa'ya yardımcı olarak seçtiği kardeşi Harun'a gelerek ondan kendileri için ilah yapmasını istemişlerdir. Harun onların bu isteklerine olumlu cevap vererek onlar için altından bir buzağı yapmıştır. İsrailoğulları kendilerini Mısır'dan çıkaran ilahın bu altın buzağı olduğunu söyleyerek ona selamet takdimeleri sunmuşlardır.²² İsrailoğulları bu şekilde davranarak Tanrı'nın Musa'ya verdiği On Emrin "kendileri için oyma put, yukarıda göklerde olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin ..." ²³ şeklindeki hükmüne itaatsizlik etmişlerdir. Bu yaptıklarından dolayı Tanrı, İsrailoğullarını anlayışsızlıkla suçlamış²⁴ ve onları Levioğulları aracılığıyla cezalandırmıştır.²⁵ O, Levioğullarına hitaben: "Herkes kılıcını beline kuşansın ve ordugâhta kapıdan kapıya dolaşsın ve herkes kendi kardeşini ve herkes kendi arkadaşını ve herkes kendi komşusunu öldürsün"²⁶ şeklinde emir vermiştir. Bu emir üzerine Levioğulları o gün üç bin kişiyi öldürmüşlerdir. Musa, acı bir şekilde cezalandırılan İsrail halkının affını dilediği zaman Tanrı kendisine karşı suç işleyenleri

¹⁸ Tesniye, 4/2,23,40; 5/32; 6/6-8.

¹⁹ Tesniye, 28/15-68.

²⁰ Schimmel, *Dinler Tarihinin Giriş*, 141; Tümer ve Küçük, *Dinler Tarihi*, 204.

²¹ Çıkış, 24/12-18; 31/18; 32/1.

²² Çıkış, 32/2-7; Tesniye, 9/12-16.

²³ Çıkış, 20/4-5; Tesniye, 5/8-9.

²⁴ Çıkış, 32/9.

²⁵ Çıkış, 2/1-3; 32/13-29; Sayılar, 3/11-13; 18/6; 35/1-8; Yeşu, 13/14, Ayrıca bk. *Ana Britanica*, (İstanbul: Hürriyet Ofset, 1989), 14: 434; Orhan Hançerlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2000), 290.

²⁶ Çıkış, 32/27.

kitabından sileceğini söylemiştir.²⁷ Ahdin bu şekilde ihlal edilmesinden sonra Tanrı, Musa ile olan ahdi Moab'da yenilemiştir.²⁸ Ahit yenilenmiş olsa bile Musa, İsrailoğullarına hitaben Tanrı'nın ahdini bıraktıkları için memleketlerinin Sodom ve Gomorra gibi yıkılacağını bildirmiştir.²⁹ Tanah'ta yer alan ifadelere göre Musa'dan sonra İsrailoğulları'na önder olmak üzere seçilen Yeşu,³⁰ hem askeri bir lider hem de bir peygamberdir. Tanrı Yahve, Musa'ya vadettiği şeyleri ona da tekrar etmiştir.³¹ Yeşu da Musa gibi İsrailoğulları'na Yahve ile aralarındaki ahdi hatırlatmıştır.³² Ancak İsrailoğulları Musa döneminde olduğu gibi onun döneminde de Tanrı ile olan ahdi bozmuşlardır. Bu nedenle Tanrı onları düşmanlarına karşı yalnız bırakmıştır.³³

Yeşu'nun ölümünden sonra kabileler "şoftim" denilen hakimler tarafından yönetilmişlerdir.³⁴ Bu dönemde İsrailoğulları Tanrı'nın kendilerini düşmanlarının elinden kurtarması için gönderdiği hakimleri dinlemeyerek daha önceden ataları ile yapılan ahdi bozmuşlardır. Bunun sonucunda Tanrı düşmanlarına karşı onlara yardım etmeyeceğini belirtmiştir.³⁵ İsrailoğulları kendilerine gönderilen hakimler öldükçe doğru yoldan sapmışlar ve her seferinde Tanrı'nın hoşuna gitmeyen davranışlarda bulunmuşlardır. Tanrı bu yaptıklarına karşılık onları kendilerine zulmeden Midyanilerin (Medyenlilerin) eline vermiştir.³⁶ Onlar bu durumdan kurtulmak için yalvardıklarında Tanrı onlara bilgi bir kişi olan Gideon'u göndermiştir. Peygamber Gideon İsrail kavmini Midyanilerin elinden kurtarmış ve diğer düşmanlarına karşı zafer kazanmıştır.³⁷ M.Ö. XII. yüzyılın ilk yarısından XI. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen süreyi kapsayan Hakimler Dönemi'nde³⁸ bu ve benzeri olaylar yaşanmaya devam etmiştir.

²⁷ Çıkış, 32/28-34.

²⁸ Tesniye, 29/1.

²⁹ Tekvin, 19/24; Tesniye, 29/22-28.

³⁰ Sayılar, 27/18-23; Tesniye, 31/7-29

³¹ Yeşu, 1/5.

³² Yeşu, 21/16; 24/1-31.

³³ Yeşu, 7/11-12.

³⁴ Adam ve Katar, *Dinler Tarihi*, 40.

³⁵ Hakimler, 2/16-23.

³⁶ Hakimler, 2/19; 3/12; 4/1; 6/1.

³⁷ Hakimler, 6/7-40; 7. ve 8. bablar.

³⁸ Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 13.

Yahudi tarihinde Hakimler Dönemi'nden sonra M.Ö. 1020'lerden itibaren Krallar Dönemi'nin başladığı söylenmektedir.³⁹ İsrailoğulları'nın Tanrı'ya itaatsizlikleri ve yapılan ahde aykırı davranışları Krallar Dönemi'nde de devam etmiştir. Nitekim birinci Kral Saul'un itaatsizliği sebebiyle⁴⁰ krallığı Tanrı tarafından elinden alınmış, Peygamber Samuel tarafından meshedilen Davud'a verilmiştir.⁴¹

Yahudi kutsal kitabına göre Tanrı, İsrailoğulları'nın en ünlü kralı olan Davut'la (M.Ö. 1010-971)⁴² ahitleşmiş ve onun soyuna ebedi taht vaat etmiştir.⁴³ Bu sözleşmenin Musa ile yapılan ahdin devamı niteliğinde olduğu söylenmektedir.⁴⁴ Ahitle ilgili sözlerin devamında Tanrı, kendisinin emirlerine göre davranmamaları halinde Davud'un oğullarını cezalandıracağını da bildirmektedir.⁴⁵ Allah'ın bu konudaki vaat ve vaidine rağmen İsrailoğulları'nın kendileri ile Tanrı arasındaki yakınlığı ifade etmek için bazen baba-oğul ilişkisine⁴⁶ ve bazen de eşler arasındaki nikâh akdine⁴⁷ benzetilen ahdi zaman zaman ihlal ettikleri görülmektedir.⁴⁸ Davud'dan sonraki dönemlerde de bu durumun devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kral Davud ve oğlu Süleyman zamanında en güçlü dönemini yaşayan Yahudi devleti Süleyman'ın son döneminde bazı isyanlara ve iç çekişmelere sahne olmuştur. Kral Süleyman'ın ölümünden sonra bu anlaşmazlıklar iyice gün yüzüne çıkmıştır. Süleyman'ın oğlu Rehaboam'ın baskıcı tutumu nedeniyle bazı kabileler daha önceden Süleyman'a karşı isyan etmiş ancak başarılı olamadığı için Mısır'a kaçmış olan Yeraboam'ı Mısır'dan getirerek onu kral ilan etmişlerdir. Böylece devlet ikiye bölünmüştür. Kuzeyde kurulan devlete İsrail krallığı, güneyde kalan bölüme Yahuda krallığı denilmiştir. İsrail krallığı M.Ö. 722 yılında Asurlular tarafından yıkılmıştır. Güneydeki

³⁹ Krallar döneminin başlangıcı ile ilgili olarak kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. (bk. Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi*, (İstanbul: Üniversal Dil Hizmetleri ve Yay., 2000),39; Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 15.

⁴⁰ I. Samuel, 13/8-15; 15/1-4; 19-24.

⁴¹ I. Samuel, 16/11-14.

⁴² Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1966), 216; Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 17; Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 84-85.

⁴³ Mezmurlar, 89/20-30, 36; I. Samuel, 7/14-17; I. Tarihler, 17/1-27.

⁴⁴ Şimşek, *Tanrı Anlayışı*, 27.

⁴⁵ Mezmurlar, 89/30-34.

⁴⁶ Çıkış, 4/22; Mezmurlar, 2/7; 89/26-27; İşaya, 64/8; Yeremya, 31/9.

⁴⁷ İşaya, 3/1, 8; Hoşea, 2/16.

⁴⁸ Mezmurlar, 55/19-21; 78/10, 37.

Yahuda krallığına ise M.Ö.586'da Babil kralı Nebukatnetzar son vermiştir.⁴⁹

Krallar Dönemi'nde olduğu gibi her iki devlette de ahit çoğu zaman ihlal edilmiştir. Örneğin M.Ö. 875, 870 veya 860 yılında peygamber olduğu tahmin edilen İlya⁵⁰ Tanrı ile yaptığı konuşmada bu konuya değinmektedir. O, İsrailoğulları'nın ahdi bırakıp mezbahları yıktıklarını söylemektedir.⁵¹ M. Ö. 750'den sonra (tahmini olarak M. Ö. 745 ile 733 arasında farklı tarihler verilmektedir) İsrail krallığında peygamberlik yaptığı kabul edilen Hoşea peygambere⁵² atfedilen kitapta İsrail halkının ahdi ihlal ettiği, Yasa'ya karşı hainlik ettiği ve bu nedenle de Tanrı'nın öfkeleniği belirtilmektedir.⁵³ İsrail'in son kralı, Hoşea'nın (M.Ö.731-722)⁵⁴ dokuzuncu yılında M.Ö. 722'de krallığın yıkılması ve İsrail halkının Asur'a sürgün edilmesinin⁵⁵ nedeni olarak da onların Tanrı'nın sözünü dinlemeyerek O'nun ahdini ihlal etmeleri gösterilmektedir.⁵⁶

İsrailoğulları'nın Tanrı'nın emirlerini ihlal etmeleri ve ahdin gereğini yapmamaları sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Bunun en belirgin örneklerinden birini de Yeremya peygamberin⁵⁷ tebliğinde görmekteyiz. Yeremya'ya ait olduğu düşünülen kitapta Tanrı, İbrahim'le yapılan ahde atıfta bulunarak bu ahdin sözlerini dinlemeyenlere lanet etmektedir. Ardından bu ahde uyararak emirlerini yerine getirdikleri takdirde Yahuda halkının özel bir konuma sahip olacakları müjdesini vermektedir. Tanrı, geçmişte kendilerini Mısır'dan çıkardığı ve o döneme kadar koruduğu halkın ahde uygun davranmadıklarını dile getirmektedir. Hem İsrail evinin hem de Yahuda halkının ataları ile yapılan ahdi bozduklarını ifade etmektedir. Kitabın bir başka bölümünde Yahudalılar ahdi bıraktıkları için Tanrı'nın Yeruşalim'i (Kudüs'ü) yerle bir edeceği haberi verilmektedir.⁵⁸Daha sonra Tanrı, İsrail ve Yahuda evi ile yeni bir

⁴⁹ Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1:85-86,89,93; Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 23-24, 28, 32.

⁵⁰ Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 88.

⁵¹ Krallar, 19/10,14.

⁵² Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 88.

⁵³ Hoşea, 6/7; 8/1-14.

⁵⁴ Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 86.

⁵⁵ II. Krallar, 17/6; Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 89; Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 28.

⁵⁶ II. Krallar, 18/9-13; ayrıca bk. Örs, *Musa ve Yahudilik*, 258.

⁵⁷ Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 92; Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 32.

⁵⁸ Yeremya, 11/1-11; 22/1-10.

ahit yapacağını bu ahdin Musa ile yapılan ve İsrailoğulları tarafından defalarca bozulan ahitten farklı olacağını bildirmektedir. Yeremya kitabında bu ahdi haber veren ifadeler şu şekildedir: “İşte Rab diyor, İsrail evi ile ve Yahuda evi ile yeni bir ahit keseceğim günler geliyor, atalarını Mısır diyarından çıkarmak için onların elini tuttuğum gün kendileri ile kestiğim ahit gibi değil; onların efendisi olduğum halde o ahdimi bozdular. Rab diyor, İsrail evi ile keseceğim ahit şudur: Şeriatımı onların içlerine koyup, yürekleri üzerine onu yazacağım; ve ben onlara Allah olacağım ve onlar bana kavim olacaklar, ve artık herkes kendi komşusuna ve herkes kendi kardeşine: Rabbi bilin diye öğretmeyecekler; Çünkü küçüğünden büyüğüne kadar onların hepsi beni bilecekler. Rab diyor: Çünkü fesatlarını bağışlayacağım ve artık suçlarını anmayacağım.”⁵⁹ Tanrı bu ahdin bozulmayacağını belirterek Davud’un neslini kendisine hizmet eden Levilileri çoğaltacağını ve Babil’e sürgün edilen halkı geri getireceğini vadetmiştir.⁶⁰

Babil kralı Nebukatnetsar ilk olarak M.Ö.597’de Yeruşalim’e geldiğinde Tanrı, peygamber Yeremya aracılığıyla Yahuda kralı Tsedekiya’ya (Zedekiya) (M.Ö.597-586)⁶¹ krala karşı koymamasını, Babil’e götürüleceğini fakat orada selamet içinde yaşayacağını söylemiştir. Bu sırada İsrailoğulları kendi aralarında köle ve cariyelerini, İbrani erkek ve kadınları serbest bırakmaları konusunda bir iç ahitleşme yapmışlardır. Başlangıçta bu ahde göre hareket edilerek köleler ve cariyeler serbest bırakılmış, ancak daha sonra bundan vazgeçilip köle ve cariyeler geri çevrilerek zorla tekrar köle yapılmıştır. Bunun üzerine Tanrı, Mısır’dan çıktıktan sonra yapılan ahitte yer alan kölelerle ilgili hükümleri hatırlatmıştır.⁶² Bugün kendilerini verdikleri sözden cayarak ahdi ihlal ettikleri gibi geçmişte atalarının da kendisini dinlemediklerini ifade etmiştir. Tanrı kendi önünde verdikleri sözden döndükleri için onları dünyanın farklı yerlerine dağıtmak suretiyle cezalandıracağını belirtmektedir.⁶³

⁵⁹ Yeremya, 31/31-35.

⁶⁰ Yeremya, 33/14-26.

⁶¹ Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 87.

⁶² Çıkış, 21/2; Tesniye, 15/12.

⁶³ Yeremya, 34/1-22.

Sürgün döneminin ikinci büyük dini lideri olarak kabul edilen peygamber Hezekiel'in Babil'e sürgün edilen ilk kafilde (M.Ö.597)⁶⁴ yer aldığı ileri sürülmektedir.⁶⁵ M.Ö.590'lı veya 580'li⁶⁶ yıllarda peygamberlik görevine başladığı söylenen Hezekiel'in⁶⁷ diğer peygambere göre daha hoşgörülü olduğu ifade edilmektedir. Onun bu özelliğinin kitabındaki ifadelerle yansıdığı görülmektedir. O babaların günahları sebebiyle oğulların cezalandırılmayacağını ve günah işleyen kişinin de tövbe ettiği zaman affedileceğini söylemektedir. Ayrıca İsrail halkının ahdi bozduğu için felaketlerle cezalandırılrsa da Tanrı'nın bu topluluğu bırakmayacağını belirtmektedir. Buna rağmen İsrailoğulları asi olmuş, Tanrı ile olan ahdi ihlal etmiştir. Başka milletlerin arasına girince Tanrı'nın mukaddes ismini lekelemişler⁶⁸ ve yabancıları Tanrı'nın evine sokmak suretiyle ahdi bozmuşlardır.⁶⁹

Son peygamber Malaki, kitabında niçin herkesin ataların ahdini bozduğunu sorgulamakta ve İsrail'le Yahuda'nın işledikleri günahları sebebiyle Tanrı'nın onların takdimelerini kabul etmeyeceğini dile getirmektedir.⁷⁰

M.Ö. 444 veya 445 yılında Babil kralı Artahşasta'nın Kudüs'e dönen halka vali tayin ettiği Nehemya'nın⁷¹ kitabında İsrailoğulları ile yapılan ahdin dışında Levililerle yapılan ahde değinilmektedir. Tanrı, Levi sülalesinden olan kâhinlerin yabancılarla evlenmesini yasaklamıştır.⁷² Ancak diğer sözleşmeler bozulduğu gibi bu ahit de ihlal edilmiştir. Kâhinlerden birinin oğlu yabancı bir kadınla evlenmiştir. Bu sebeple kâhinliğin, kâhinlik ve Levililer ahdinin bozulduğu ifade edilmektedir. Aynı konu Malaki kitabında da ele alınmaktadır. Levi ahdini bozdukları için Tanrı'nın onları bütün kavmin önünde alçalttığı söylenmektedir.⁷³

⁶⁴ Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*:1: 92; M. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark III, Suriye ve Filistin*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1947), 431.

⁶⁵ Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 41; Günaltay, *Yakın Şark III*, 431.

⁶⁶ Mehmet Katar, *Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Tövbe*, (Ankara: Andaç Yay. 2003), 43.

⁶⁷ Hezekiel, 16/1-63; 17/16,18-20.

⁶⁸ Hezekiel, 36/22.

⁶⁹ Hezekiel, 44/7.

⁷⁰ Malaki, 2/10-13.

⁷¹ Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 48.

⁷² Levililer, 21/7,13-16; ayrıca bk. Suzan Alalu, Klara Arditi ve diğerleri, *Yahudilik'te Kavram ve Değerler*, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yay. A.Ş. 2001), 141.

⁷³ Malaki, 2/7-10.

Tanah'ta yer alan bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Yahudiler Tanrı'yla yapılan ahdi defalarca bozmuşlar ve bu nedenle de birçok felakete maruz kalmışlardır.⁷⁴

2. İsrailoğulları'nın Pagan İlahlarına Tapmaları

Yahudilerin Tanrı'nın kendileriyle yapmış olduğu ahdi bozmaları beraberinde onların Tanrı'dan uzaklaşmalarına neden olmuştur. Tanah'a bakıldığı zaman diğer konularda olduğu gibi İsrailoğullarının Tanrı'dan uzaklaşmaları da ilk dönemlerden itibaren görülmektedir. Yahudi kutsal kitabına göre Tanrı Yahve, Sina Dağı'nda Musa'ya verdiği⁷⁵ On Emir'de⁷⁶ bir takım emir ve yasakların yanında kendi kimliği hakkında bilgi vermiştir. Bu çerçevede o, kendisi dışında başka ilahlara yönelmeyi, put ve putçuluğa dair her şeyi kesin bir dille yasaklamıştır.⁷⁷Bu yasağı ihlal ederek başka ilahlara ibadet edenlerin ölümle cezalandırılacağı⁷⁸ uyarısında bulunmuştur. Böyle bir davranış topluluk halinde yapıldığında ise orada bulunan herkesin kılıçtan geçirilmesi, her şeyin yakılarak yok edilmesi, hatta hayvanların bile öldürülmesi emredilmiştir.⁷⁹

Tanrı, putperestliğe ve başka ilahlara yönelmeye şiddetle karşı çıkarken kendilerini "Tanrı'nın milleti"⁸⁰ olarak tanımlayan İsrailoğulları'nın zaman zaman Allah'ı bırakarak başka ilahlara ibadet ettikleri görülmüştür. Bu nedenle ilk dönemlerde kabileler halinde yaşayan İsrailoğulları'nın bazen taşlara ve ruhlara tapan ilkel toplulukların, bazen de kültür ve medeniyet açısından kendilerinden ileri seviyede olan komşu milletlerin inanç ve ibadetlerinin etkisinde kaldıkları iddia edilmiştir.⁸¹ Bu konu ile ilgili olarak Tanah'ı oluşturan metinler incelendiğinde bu iddiaları destekleyen bazı olaylara rastlanmıştır. Tanrı İsrail ulusunun üçüncü atası Yakub'a Beytel'e gitmesini söylediği zaman, o ailesine ve yanında bulunan insanlara yanlarında bulunan yabancı

⁷⁴ Sayılar, 21/4-9; 25/1-9; Yeşu, 7/4-15; II. Samuel, 21/1; İşaya, 13/9; Yeremya, 3/1-4; 5/7-9; 6/ 8,19; 7/8-20; 28/11; Yeremya'nın Mersiyeleri, 3/42-53; Hezekiyel, 39/23-24; Amos, 4/4-13.

⁷⁵ Çıkış, 19. bab; 35/27-29.

⁷⁶ Çıkış, 20/1-18.

⁷⁷ Çıkış, 20/2-6; 22/20; Levililer, 26/1; Tesniye, 5/6-10; 27/15; Tekvin, 4/16-20.

⁷⁸ Çıkış, 22/20; 23/33; Tesniye, 13/2,7-11.

⁷⁹ Tesniye, 13/12-18.

⁸⁰ Hakimler, 20/2; II. Samuel, 14/13; Mezmurlar, 47/9.

⁸¹ Ahmet Çelebi, *Yahudilik*, çev. Ömer Faruk Harman ve Ahmet M. Büyükcınar, (İstanbul: Kalem Yay., 1978), 170- 171.

ilahları atıp kendilerini temizlemelerini istemiştir.⁸² Bu bilgi İsrailoğulları'nın inanç açısından atalar döneminden itibaren yabancı toplulukların etkisine açık olduklarını ve bunlardan ciddi bir şekilde etkilendiklerini göstermektedir. Bu konu çerçevesinde Tanah'ta atalar dönemi ile ilgili bir başka bilgi bulunmamasına rağmen bazı kaynaklarda erken dönem İbranilerin⁸³ animizm ve naturizm karışımı çok tanrılı bir dine mensup oldukları ileri sürülmüştür.⁸⁴ Tanah'ta atalar dönemi ile ilgili eleştiriler bulunmamakla birlikte Musa döneminden itibaren İsrailoğulları Yahve'den başka ilahlara yöneldikleri için Tanrı tarafından eleştirilmişlerdir.

Yahudi kutsal kitabına göre Tanrı Sina Dağı'nda Musa'ya taş levhaları verdiği sırada⁸⁵ İsrailoğulları'nın isteği üzerine Harun onlar için altın buzağı yapmış ve İsrailoğulları, bu buzağı için, "Ey İsrail seni Mısır diyarından çıkaran ilahların bunlardır." ifadesini kullanarak onu Tanrı'nın yerine koymuşlardır. Harun sadece bu putu yapmakla kalmayıp onun önüne bir mezbah hazırlayıp ertesi günün Rab için bayram olduğunu söylemiştir. Halk erkenden kalkıp puta kurbanlar sunmuştur.⁸⁶ Tanrı bütün bu olanları Musa'ya bildirmiş ve onu kavmine geri göndermiştir. Musa, geri döndüğünde kavminin yaptığını görmüş ve öfke ile elindeki levhaları atıp kırmıştır. Bu kadar öfkelenmesine rağmen Musa, İsrailoğulları'nı affetmesi için Tanrı'ya yalvarmıştır. Ancak Tanrı, kendisine karşı suç işleyenleri affetmeyeceğini, onların yerine Musa'nın neslinden yeni bir millet yaratacağım söylemiştir. Tanrı, söylediği gibi, Levililer aracılığıyla üç bin kişiyi yok etmiştir.⁸⁷ Tanrı'nın İsrailoğulları'nı bu şekilde cezalandırması günahlarından dolayı onları arındırma faaliyeti olarak görülmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli şey Tanah'a göre altın buzağıyı yaptığı halde Harun'un cezalandırılmamış olmasıdır. Bu konuya dair yorumlarda

⁸² Tekvin, 35/1-3.

⁸³ Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu, (İstanbul: Varlık Yay., 1998), 124.

⁸⁴ Günaltay, *Yakın Şark*, III, 393.

⁸⁵ Çıkış, 31/18.

⁸⁶ Tanrı Çıkış kitabının önceki bölümlerinde kendisinden başka Tanrı'lara kurban sunanları helak edeceğini belirterek başka tanrılara ibadeti hatta adlarını anmayı bile yasaklamıştır. (bk. Çıkış, 22/20; 23/24,32-33).

⁸⁷ Çıkış, 32/1-35; Tesniye, 9/9-17.

Harun'un suçlu olmasına rağmen halkın nezdinde sahip olduğu konumu dolayısıyla hiçbir cezaya çarptırılmadığı ileri sürülmektedir.⁸⁸ İsrailoğulları Musa liderliğinde çölde vaat edilmiş topraklara doğru ilerlerken Şittim denilen yere geldiklerinde bir süre burada kalmışlardır. Burada bulunan Moab halkı ile yoğun ilişkide bulunmuşlar, onların kendi tanrıları için kestikleri kurbanların etinden yemişlerdir. Ayrıca Allah'ı bırakıp fırtına ve bereket tanrısı olarak bilinen Baal-peor'a⁸⁹ bağlanmışlardır. Tanrı kendisini bırakıp Baal'e yönelen İsrail halkına öfkelenmiş ve Musa'ya bu suçu işleyenleri idam etmesini emretmiştir. Musa da İsrail kavminin ileri gelenleri vasıtasıyla bu cezayı uygulamıştır.⁹⁰ Tanrı, Tanah'ta başka ilahlara ibadet etme konusundaki emir ve yasaklarını sık sık hatırlatmış⁹¹ ve İsrailoğulları'na bu kuralların dışına çıktıkları zaman daha önceden yok edilen diğer topluluklar gibi ortadan kaldırılacakları⁹² uyarısında bulunmuştur. Bu tehditlere rağmen onlar yabancı ilahlara tapmaya devam ederek Tanrı'ya öfkelenmişlerdir.⁹³ Yine Tanah'ta İsrailoğulları'nın vaat edilen topraklara geldiklerinde başka ilahlara kulluk edeceklerine dair kehanette bulunulmuştur.⁹⁴

Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre İsrail ulusunun komşuları animizm ve naturizme bağlı kavimlerdir.⁹⁵ Batı Samileri'nin bir bölümünü oluşturan Fenikeli ve Kenani grubun verimlilikle alakalı törenlerden oluşan bir inanca sahip oldukları iddia edilmiştir.⁹⁶ Fenikelilerin fırtına ve yağmurun tanrısı olarak kabul ettikleri Baal bereket sağlayıcıdır. Onlara göre yaz sıcağında bitkilerin kurumması, Baal'in ölümünü, baharda yeniden yeşermesi ise onun dirilişini temsil

⁸⁸ Richard Elliot Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı?*, çev. Muhammed Tarakçı, (İstanbul: Kabalıcı Yay., 2004), 99.

⁸⁹ Baal-peor bir tamlamadır. Bu kelimeleri tek tek ele alırsak Baal, "Rab, eş, sahip, efendi", anlamına gelen ve sıklıkla "Tanrı" anlamında bir lakap olarak kullanılan bir ifadedir. Peor ise Moab'da bulunan bir dağın adıdır.(bk. Sheldon, H. Blank, "Baal", *The Universal Jewish Encyclopedia*, (U.J.E) ed. Isaac Landman, vol.2, (New York: Universal Jewish Encyclopedia Co. Inc, 1948), 1; Suat Yıldırım, "Baal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 4 , (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1991), 553.

⁹⁰ Sayılar, 25/1-6.

⁹¹ Tesniye, 4/16-20,23-25; 5/7-9; 9/9-17; 17/2-8.

⁹² Teşriiye, 20/17-19.

⁹³ Tesniye, 32/16-19,21.

⁹⁴ Tesniye, 31/20.

⁹⁵ Günaltay, *Yakın Şark III/394*.

⁹⁶ Schimmel, , *Dinler Tarihine Giriş*, 139.

etmektedir. Baal'in geçirdiği bu dönemlerin ayinlerle kutlandığı belirtilmektedir.⁹⁷ O dönemde Baal'in yanında tapınılan diğer bir Tanrı El'dir. Bütün tanrıların lideri olarak kabul edilen El'in güç ve kuvvetinin boğa ile temsil edildiği söylenmektedir. Tanah'ta anlatılan altın buzağı olayının İsrailoğullarının eski Sami dininden etkilendiklerinin bir delili olduğu iddia edilmektedir.⁹⁸ Bu konu ile ilgili bir başka görüşe göre İsrailoğulları inanç ve ibadet açısından yaklaşık 400 yıl boyunca yan yana yaşadıkları Mısırlılardan etkilenmişler ve Harun'dan altından bir buzağı yapmasını istemişlerdir. Eski Mısır'la ilgili edinilen bilgilere göre Mısır tanrıları hayvan figürleri ile temsil edilmektedir. Her toplumun kendisi için belirlediği bir hayvan tasvirine ibadet ettiği belirtilmektedir. Buna göre Tebes'te⁹⁹ koç şeklinde Amon'a ibadet edilmektedir. Ayrıca Memfis'te¹⁰⁰ de dişi aslan Sekmet ve Apis boğası şeklinde iki koruyucu tanrı bulunmaktadır. Apis Boğası'nın aynı zamanda Nil'in ilahını temsil ettiği dile getirilmektedir. Bu hayvanların bir kısmına ilahların ruhunun nüfuz ettiği kabul edilmektedir. Eski Mısır'da inek başlı gök tanrıçası Hathor'a tapınıldığı¹⁰¹ ve onun zaman zaman Firavun'u emziren bir inek olarak tasvir edildiği haberi verilmektedir. Onun Tanrıçaların başı, kadınlığın sembolü ve aşk tanrıçası olduğu bildirilmektedir. Bu verilerden anlaşılacağı üzere eski Mısır'da inek veya boğa şeklinde tasvir edilen tanrılar dini hayatın en önemli objesidir.¹⁰²

Mısır ve Mezopotamya arasında yer alan bölgede tapınılan bir diğer ilah Melek'tir. Neslin devamlılığını sağlayan, verimlilik tanrısı olarak kabul edilen Dagon'da Filistililerin tanrısıdır.¹⁰³ İlerleyen bölümlerde İsrailoğulları'nın bu tanrılara da yöneldiği görülecektir. Mezopotamya bölgesinde tapınılan ve zaman zaman Tanah'ta da adı geçen tanrıçalardan Aşera, Anat ve Astarte'nin diğerlerine göre daha önde geldiği ve bu bölgede kabul edilen tanrı ve tanrıçalarla ilişkili olduğu belirtilmektedir. Örneğin Aşera'nın, El'in eşi olduğu, Anat'ın ise Baal'in

⁹⁷ Örs, *Musa ve Yahudilik*, 22.

⁹⁸ Örs, *Musa ve Yahudilik*, 21-22.

⁹⁹ Örs, *Musa ve Yahudilik*, 464, *Ana Britannica*, c. 20 (İstanbul: Ana Yay., 1990), 475; ayrıca bk. *Meydan Larousse*, c. 30 (İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, 1973), 955.

¹⁰⁰ J.H. Kramers, "Menf", *İslam Ansiklopedisi*, c.7, (İstanbul:1957), 712-713.

¹⁰¹ Yusuf Ziya Özer, *Mısır Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.,1939), 65.

¹⁰² Ahmet Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslam'da Kurban*, (Bursa: Düşünce Kitapevi, 2003), 186-187.

¹⁰³ Hakimler, 16/23; I. Samuel, 5/1-3.

kardeşi olduğu; Baal öldüğü zaman onu yeniden diriltmek için çaba sarf ettiği söylenmektedir.¹⁰⁴ Sonraki dönemlerde Tanah'ın en önemli bölümü olan Tora metinleri üzerinde yapılan araştırmalarda bazı yerlerde Tanrı adının Elohim şeklinde yazıldığı tespit edilmiştir.¹⁰⁵ Tanrı'nın adının bu şekilde yazılmış olması da İsrailoğulları'nın yaşadıkları bölgelerdeki diğer halkların inançlarından etkilendiklerinin bir diğer göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Musa'dan sonra İsrailoğulları'nın lideri seçilen Yeşu,¹⁰⁶ halkını vaat edilen topraklara getirmiş ve onlar arasında toprak paylaşımını yapmıştır. İsrail kavmi kendilerine verilen yerlere yerleştikten sonra da başka ilahlara meyletmekten kaçınmamıştır. Bunu Yeşu'nun İsrailoğulları'na söylediği şu ifadelerden anlamak mümkündür: "Ve şimdi Rab'den korkun ve kemalde ve hakikatte ona kulluk edin; ve ırmağın öte tarafında ve Mısır'da atalarınızın kulluk ettiği ilahları atın; ve Rabbe kulluk edin. Ve eğer Rabbe kulluk etmek gözünüzde kötü ise, atalarınızın kulluk ettikleri ırmak ötesindeki ilahlara mı yahut memleketlerinde oturduğunuz Amori'lerin ilahlarına mı, kime kulluk edeceğinizi bugün seçin; fakat ben ve evim halkı biz Rabbe kulluk edeceğiz."¹⁰⁷ Yeşu, konuşmasının devamında Tanrı'ya kulluk etmeyi seçtikten sonra Yahve'yi bırakıp yabancı ilahlara ibadet ederlerse kendilerine iyilikte bulunan Tanrı'nın onları yok ederek cezalandıracağını söylemiştir. Yeşu'nun bu uyarısı üzerine İsrail kavmi kesinlikle Yahve'ye ibadet edeceğine dair söz vermiştir. O zaman Yeşu, diğer bütün ilahlarla ilgili düşüncelerden sıyrılıp tamamen Yahve'ye yönelmelerini istemiştir.¹⁰⁸

İsrailoğulları Yeşu'dan sonraki Hakimler Dönemi'nde de Kenan tanrılarının etkisinde kalmışlardır. Onlar Yeşu'ya verdikleri söze rağmen zaman zaman çevre toplumların tanrıları olan Baal ve Astartiler'e¹⁰⁹

¹⁰⁴ Örs, *Musa ve Yahudilik*, 23.

¹⁰⁵ Maurcie Bucaille, *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an*, çev. Mehmet Ali Sönmez, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1984), 35-36; Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 59-60.

¹⁰⁶ Yeşu, 1/1-2.

¹⁰⁷ Yeşu, 24/14-16.

¹⁰⁸ Yeşu, 24/19-24,29.

¹⁰⁹ *Ana Britannica*, c.11 (İstanbul: Ana Yay.,1987), 408; Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 230; Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, (Ankara: Vadi Yay., 1998), 44-45; *Meydan Larousse*, c.1, (İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, 1969), 89.

tapınmışlardır.¹¹⁰ Hatta ilah olarak benimsedikleri Baal tasvirlerini Kudüs'teki Mabed'e koydukları, zaman zaman da Kenanlılarla aynı mabedi kullandıkları belirtilmiştir. İlerleyen zamanlarda Tanrı için Yahve yerine Baal ismini kullandıkları bildirilmiştir.¹¹¹ İsrail halkının bütün bunların yanında yerli halkın ilahlarından Astarti, Molek, Baal, El,¹¹² Meleh¹¹³ ve Dagon¹¹⁴ için Yahve'ye sunulandan çok daha fazla kurban sunduğu söylenmektedir.¹¹⁵

Tanah, Hakimler döneminde Tanrı'yı tanımayan bir neslin ortaya çıktığını bu insanların Yahve yerine Baallere ve Aşerlere kulluk ettiklerini, Baal için mezbah inşa ettiklerini haber vermektedir.¹¹⁶ Bu sırada Allah'ın İsrailoğullarına gönderdiği Gideon peygamber, ilk olarak Baal putunu yıkmış, babasının Baal için yaptığı mezbahı yerle bir etmiştir. Gideon, Tanrı'nın emriyle bunları yaptığı zaman halk onu öldürmek istemiştir.¹¹⁷ Ancak putperestlik o kadar ileri boyutlara ulaşmış ki, başlangıçta putperestlikle mücadele eden Gideon bile putlara meyiletmiştir. O, Araplarla yaptığı savaşta elde ettiği altın halkalardan bir efod (put) yaptırmış ve onu kendi şehri Ofra'ya koymuştur.¹¹⁸ Onun ölümünden sonra da İsrailoğullarının Yahve'yi unutup Baallerin ardınca gidip ona ihanet ettikleri,¹¹⁹ Tanrı dışında o çevrede tapınılan diğer ilahlara kulluk ettikleri bildirilmiştir.¹²⁰ Bu şekilde kendisini bıraktıkları için Tanrı onları cezalandırmış, Filistiler ve Ammonoğulları ile yaptıkları savaşta onlara yardım etmemiştir. İsrail halkı bu savaşlarda hezimete uğramış ve on sekiz yıl boyunca bu milletlerin hâkimiyeti altında kalmıştır.¹²¹ Ancak geçmişte olduğu gibi onlar yaptıklarından pişman olarak Yahve'den af dilediklerinde bağışlanmışlardır.¹²²

¹¹⁰ Hakimler, 2/11-13.

¹¹¹ Çelebi, *Yahudilik*, 173.

¹¹² William I. Fulca, 1. "El" *The Encyclopedia of Religion (E.R.)*, vol. 5, Editör in Chief, *Mircea Eliade*, (New York: Collier Macmillan Publishers, 1987), 73-74; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 112.

¹¹³ Örs, *Musa ve Yahudilik*, 23.

¹¹⁴ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 88.

¹¹⁵ Çelebi, *Yahudilik*, 181-182; Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 140.

¹¹⁶ Hakimler, 2/10-11, 3/7; 6/25.

¹¹⁷ Hakimler, 6/11-12, 25-31.

¹¹⁸ Hakimler, 8/24-28.

¹¹⁹ Hakimler, 8/33-35.

¹²⁰ Hakimler, 10/6,10,13.

¹²¹ Hakimler, 10/7-10.

¹²² Hakimler, 10/10,15-16.

Son hâkim aynı zamanda kâhin¹²³ ve peygamber olan Samuel,¹²⁴ siyasi ve sosyal hayatta olduğu gibi dini yaşamda da İsrail halkının rehberi olmuştur.¹²⁵ O, önceden olduğu gibi kendi döneminde de Baal ve Astartilere kulluk eden¹²⁶ halkına, Baal ve Astartilere tapan atalarının başlarına gelen felaketleri hatırlatarak Yahve'ye yönelmelerini istemiştir. Aksi takdirde kendilerinin de benzer felaketlere maruz kalacakları uyarısında bulunmuştur.¹²⁷

Samuel peygamber İsrail halkının talebi ve Tanrı'nın emri¹²⁸ ile Saul'ü kral tayin etmiştir.¹²⁹ Ancak Saul bir süre sonra Tanrı'nın emirlerine karşı itaatsizlik etmiştir. Örneğin Tanrı, Saul'e Amalekilerle yaptığı savaşta orada bulunan her şeyi yok etmesini emretmiştir. Ancak Saul, Tanrı'ya kurban edilmesi gereken semiz hayvanları sağ bırakınca Tanrı onu kral seçtiğine pişman olmuş¹³⁰ ve Tanrı, Samuel'den Saul yerine Davud'u kral olarak meshetmesini istemiştir.¹³¹ Davud meshedildikten sonra Tanrı Saul'den desteğini çekmiştir.

Davud'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu kral Süleyman (M.Ö. 970-928 veya 973-932)¹³², babası Davud zamanında hazırlıkları yapılan mabedi inşa etmiştir.¹³³ Süleyman, Tanrı tarafından takdis edilen bir mabet yapmasına rağmen mabet sunağının dışında Saydalıların, Ammonoğullarının ve Moab'ın tanrıları için de mezbahlar yapmıştır.¹³⁴ Bu durum onun döneminde Mabet'e rağmen yabancı ilahlara ibadetin yaygın olduğunu göstermektedir.¹³⁵ Ayrıca Kral Süleyman Tesniye kitabında Tanrı'nın krallar için koyduğu çok kadınla evlilik yaşağını¹³⁶ ihlal etmiştir.¹³⁷ O, yabancı kadınlarla yaptığı evlilikler

¹²³ I. Samuel, 1/1-28.)

¹²⁴ Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı?*, 142.

¹²⁵ Mustafa Sinanoğlu, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvet", (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1993), 79.

¹²⁶ I. Samuel, 7/3.

¹²⁷ I. Samuel, 8/8; 12/6-16.

¹²⁸ I. Samuel, 8/5,7.

¹²⁹ I. Samuel, 10/1.

¹³⁰ I. Samuel, 15/2-24.

¹³¹ I. Samuel, 16/1,13.

¹³² Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*,1: 85; Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 19.

¹³³ I. Krallar, 5 ve 9. bablar.

¹³⁴ I. Krallar, 11/7; II. Krallar, 23/13.

¹³⁵ Kurt, *Yahudilik Hıristiyanlık*, 1:75.

¹³⁶ Tesniye, 17/17.

¹³⁷ Tanah'ta onun 700'ü kral kızı 300'ü cariye olmak üzere 1000 yabancı eşi olduğu bildirilmektedir. (bk. I. Krallar, 11/1-4).

sonunda eşlerinin tapmış olduğu ilahlara yönelmiş; Tanrı'nın yolundan giden Davud gibi olmamıştır.¹³⁸ Bu nedenle Tanrı, Süleyman'a öfkelenmiş, krallığını elinden çekip alacağını bildirmiştir. Ancak Davud'a vermiş olduğu söz dolayısıyla bunu onun zamanında değil, oğulları zamanında gerçekleştireceğini, krallığı sadece Yahuda kabilesinin oğullarına vereceğini söylemiştir.¹³⁹

Tanah, siyasi alandaki başarısızlıkları dinî hayatta yapılan hataların sonucu olarak yansıtmaktadır. Tanah'ta Süleyman'dan sonraki dönemlerde de meydana gelen siyasi başarısızlıkların sebebi olarak Süleyman'ın dini yaşamdaki hataları gösterilmiştir.¹⁴⁰ Burada On Emir'de yer alan babaların günahları sebebiyle oğulların cezalandırılması¹⁴¹ anlayışının devam ettirildiği görülmektedir. Ayrıca dikkat edilmesi gereken en önemli nokta asıl suçlu Süleyman olmasına rağmen onun hiçbir şekilde cezalandırılmamış olmasıdır.

Dönemin dini lideri peygamber Ahiya, Süleyman'ın çok tanrılı dinlere gösterdiği hoşgörüyü ve kendisinin de yabancı ilahlara yönelmesini eleştirmiştir. O, kuzeydeki on kabilenin krallıktan ayrılması gerektiği fikrini ileri sürmüştür.¹⁴² Nitekim onun bu düşüncesi Kral Süleyman'ın ölümünden (M.Ö. 920, 925 veya 926)¹⁴³ sonra gerçekleşmiştir. Devletin bu şekilde ikiye bölünmesi Tanrı'nın günahlara verdiği bir ceza olarak anlaşılmıştır. Kuzeydeki İsrail devletine kral tayin edilen Yeroboam¹⁴⁴ (M.Ö. 931-910) yeni şehirler inşa etmiş¹⁴⁵ ancak onun yaptığı en önemli iş krallıkta meydana gelen bölünmeyi tam olarak gerçekleştirmek için bazı tedbirler almak olmuştur.¹⁴⁶ O, yönetimi altındaki insanları

¹³⁸ I. Krallar, 11/4-9,11.

¹³⁹ I. Krallar, 11/9-14.

¹⁴⁰ Aslında Süleyman izlediği politikalar sebebiyle daha sonraki dönemlerde yaşanan olumsuzluklara zemin hazırlamıştır. O, Mabel'di inşa ederken Sur kralı Hiram'dan yardım almıştır. Bunun karşılığında Galiledeki 20 yerleşim yerini ona vermiştir. Ancak Hiram bundan memnun kalmamıştır. (bk. I. Krallar, 9/10-15). Diğer taraftan Süleyman'ın bu şekilde toprakları dağıtması ve yaptığı kalkınma faaliyetlerinin masraflarını karşılamak için halka ağır vergiler yüklemesi ülkede iç karışıklıklara sebep olmuştur. Bu durum oğlu Rehoboam zamanında iyice gün yüzüne çıkmış ve sonunda krallık ikiye ayrılmıştır. (Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 22-23). Ayrıca bk. I. Krallar, 11/9-14.

¹⁴¹ Çıkış, 20/5.

¹⁴² Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 23.

¹⁴³ Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 85; Örs, *Musa ve Yahudilik*, 249.

¹⁴⁴ Sevilla Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 23.

¹⁴⁵ I. Krallar, 12/25.

¹⁴⁶ Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 24.

Kudüs'teki Mabel'in manevi etkisinden ve dolayısıyla Yahuda krallığının etkisinden kurtarmak için iki altın buzağı yaptırmış ve bu buzağuları Beyt-el ve Dan şehirlerine yerleştirmiştir. Yeroboam halkına hitaben yaptığı konuşmada bu buzağuların İsrailoğullarını Mısır'dan çıkaran ilahlar olduğunu, artık Kudüs'e gitmeye gerek kalmadığını, onun yerine Dan veya Beyt-el'i ziyaret etmelerinin yeterli olduğunu söylemiştir. Bundan sonra insanlar ibadet etmek için Dan'a gitmişlerdir ¹⁴⁷ Kral, yaptırdığı buzağı heykellerinin yanında putperestliğin bir başka işareti olan yüksek yerleri de (Bamot)¹⁴⁸ kurban sunum yeri olarak inşa ettirmiştir ¹⁴⁹ Bütün bunlara ilave olarak Yeroboam Kudüs'le olan manevi bağı tamamen koparmak için Yahuda ile aynı zamanda kutlanan kutsal günlerin tarihini değiştirmiştir.¹⁵⁰ Böylece İsrail krallığı putperestliğe dönmüş ve bu krallıkta Musa'ya verilen yasalar yürürlükten kalkmıştır.¹⁵¹ İsrail krallığındaki bu gelişmeler karşısında peygamber Ahiya, Kral Yeroboam'a Tanrı'nın kendisine krallık vermesine rağmen onun putlar yapıp kendine başka ilahlar edinerek Tanrı'dan uzaklaştığını söylemiştir. Tanah'ta anlatılan şu olay buna örnek olabilir: Kral Yeroboam, Beytel'de yaptırmış olduğu mezbahta buhur yakmak için bulunduğu sırada Yahuda krallığından gelen bir peygamber bu mezbanın Davud soyundan gelecek adı Yoşiya olacak bir kişi tarafından yıkılacağını ve onun putperest kâhinlerini öldüreceğini haber vermiştir. Bu sözleri duyan kral bu peygamberin tutuklanmasını emretmiş ancak bu davranışının cezası olarak eli iş görmez hale gelmiştir. Bunun üzerine o, peygamberden kendisi için dua etmesini istemiş; peygamberin duası ile eli eski haline dönmüştür. Yeroboam yaşadığı bu olaya rağmen yüksek yerler inşa etmeye ve bu yerler için farklı kabilelerden kâhinler seçmeye devam etmiştir. ¹⁵²Bunun üzerine peygamber yaptıklarının karşılığı olarak Tanrı'nın onun neslini yok

¹⁴⁷ I. Krallar, 12/26-31.

¹⁴⁸ Bamot: "Yüksek yer" amlamına gelen bama'nın çoğuludur. Tanah'ta sık sık zikredilen, Kenanlıların ibadet ettikleri yüksek yerlerde kurulan açık hava mabedidir. (Gündüz, *Din ve İnanç*, 58; Adem Özen, *Yahudilik'te İbadet*, (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001), 47-48.

¹⁴⁹ I. Krallar, 12/31; 13/33.

¹⁵⁰ I. Krallar, 12/32-33.

¹⁵¹ Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, (İstanbul: Pınar Yay., 2001), 108.

¹⁵² I. Krallar, 13/1-7,33-34.

edeceğini söylemiştir.¹⁵³ Nitekim Yeroboam'dan sonra krallığı ele geçiren Baaşa (M.Ö. 909-886), Yeroboam ailesinden herkesi öldürmüştür. Böylece peygamber Ahiya'nın kehaneti gerçekleşmiştir. Ancak Baaşa da Tanrı'nın yasakladığı şeyleri yapmış ve putperestliğin yaygın olduğu Rama¹⁵⁴ şehrini inşa etmiştir.¹⁵⁵Bu yaptıklarından dolayı Tanrı, peygamber Yehu aracılığıyla onu Yeroboam gibi cezalandıracağını bildirmiştir. Bu ceza tahtı ele geçiren Kral Zimri (M.Ö. 885) eliyle gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁶

Zimri'den sonra sırasıyla krallığı el geçiren Omri ve Ahab da (M.Ö.874-853) diğer krallar gibi putperestliğe yönelmiştir. Ahab, putperest olan karısı İzabel'in etkisinde kalarak Aşere tapmış ve Baal için mezbah yaptırmıştır.¹⁵⁷ Hatta kendisini doğru yola davet eden Tanrı Yahve'nin peygamberlerini öldürmüştür.¹⁵⁸ Tanrı, İlya peygamber aracılığıyla Ahab'a bu şekilde davranarak İsrail krallığını felakete sürüklediğini söylemiştir.¹⁵⁹ Ahab, peygamber İlya'nın sözlerini dikkate almamış tam tersine İlya'nın ülkeyi sıkıntıya düşürdüğünü ileri sürmüştür. Bu diyalogun ardından İlya, sözleri ile Ahab'ı ikna edemeyeceğini anlayıp onun yanında bulunan Baal ve Aşer kâhinlerini Karmel Dağı'na davet ederek krala ve orda bulunan herkese gerçek tanrının Yahve olduğunu ispat etmek istemiştir. Bunun üzerine önce Baal kâhinleri kurbanlar sunarak Baal'in bu kurbanları kabul etmesini beklemişlerdir. Ancak kurbanlarının kabul edildiğine dair hiçbir işaret alamamışlardır. Ardından İlya, Tanrı Yahve'ye kurbanlar sunmuş ve onun kurbanı Yahve tarafından kabul edilmiştir. Bu olaya şahit olan halk gerçek Tanrı'nın Yahve olduğunu bir kez daha idrak etmiştir. Daha sonra İlya peygamber halkın desteği ile Baal peygamberlerini öldürmüştür.¹⁶⁰ Bu

¹⁵³ Tanrı Yeroboam'ın neslini yok etmekle kalmayacağını Aşerlere tapan İsrail halkının sürgün edeceğini ve onlardan desteğini çekeceğini haber vermiştir. (bk. I. Krallar, 14/7-12,14-17.)

¹⁵⁴ Kral Baaşa da Yeroboam gibi halkın Yahuda'ya gitmesini engellemek için bu şehri inşa etmiştir. (I. Krallar,15/16.)

¹⁵⁵ I. Krallar, 15/16,25-31; II. Tarihler, 16/1.

¹⁵⁶ I. Krallar, 15/34; 16/1-5, 8-14.

¹⁵⁷ I. Krallar, 16/25-34.

¹⁵⁸ I. Krallar, 18/4, 13.

¹⁵⁹ I. Krallar, 18/17-19.

¹⁶⁰ I. Krallar, 18/19-41; ayrıca bk. Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 144, *İbrani Tarihi, Kitab-ı Mukaddesten Özetler, İlk Çağdan Babil Devrine Kadar*, (İstanbul: Ahmet Sait Basımevi,1964), 76. Tanah'ta anlatılan bu olaydan anlaşıldığı gibi kral ve halkın bir

olaydan haberdar olan Kraliçe İzabel, İlya'ya elçiler göndererek Baal kâhinlerinin intikamını alacağını söylemiştir. Bunun üzerine İlya, Yahuda krallığının Beer-Şeba şehrine sığınmıştır. Tanrı, ona İsrail'e dönüp Yehu'yu kral seçmesini ve kendi yerine de Elişa'yı peygamber tayin etmesini söylemiş ve kendisinin Baal'e ibadet etmeyen bütün insanları koruduğunu belirtmiştir.¹⁶¹ Elişa'yı peygamber seçtikten sonra İlya insanlardan uzak, bir mağarada yaşamıştır.¹⁶² Artık onun yerine peygamber Elişa, Baal'e inananlarla mücadele etmiştir.¹⁶³ M.Ö. 852-841 İsrail'de kral olan Ahazya, İzabel ve Ahab gibi putperest temayüller göstermeye devam ederek Tanrı'dan uzaklaşmış, bunun karşılığında ölümle cezalandırılmıştır.¹⁶⁴

Peygamber Elişa tarafından kral olarak meshedilen Yehu,¹⁶⁵ diğer İsrail krallarından farklı olarak putperestlikle mücadele etmiştir. O, Baal'e kulluk edenlerin hepsini Mabed'e kapattırarak ortadan kaldırmış, Baal putunu ve evini yıktırıştır. Ödül olarak Tanrı, Yehu'ya dördüncü nesle kadar İsrail tahtında kalacakları müjdesini vermiştir. Tanah'ta Yehu'nun putperestlikle mücadele ettiği söylene de o bile Yeroboam'ın Dan ve Beytel'e yerleştiği buzağılara tapınmıştır. Kendilerini Tevhid mücadelesine adayanlar bile bu buzağuları ortadan kaldırmamışlardır.¹⁶⁶ Bütün bunlardan sonra Tanrı, İsrail krallığının sınırlarını daraltmaya başlamıştır.¹⁶⁷ Bu sözlerden anlaşıldığı üzere Tanah yazarları siyasi ve sosyal sebeplerle gerçekleşen olayları teoloji açısından ele almıştır. İsrail krallığında yaşanan bu dini dejenerasyon burada yaşayan peygamberlerin de öncelikli konusu olmuştur. M.Ö. VIII. Yüzyılda Kral II. Yeroboam döneminde yaşadığı düşünülen Amos,¹⁶⁸ yağmur ve toprağın bereketi için Baallere dua eden İsrail halkına yağmuru sadece Yahve'nin yağdırabileceğini söylemiştir.¹⁶⁹ O, dağlara biçim verip yeli

---

kısmı Tanrı'dan uzaklaşmış olsa da bir kısmı putperest temayüller göstermemiştir.

¹⁶¹ I. Krallar, 19/1-4,15-17.

¹⁶² II. Krallar, 1/9.

¹⁶³ Sinanoğlu, *Nübüvvet*, 80; Şimşek, *Tanrı Anlayışı*, 46.

¹⁶⁴ I. Krallar, 22/52-53; II. Krallar, 1/1-5, 6,16-17.

¹⁶⁵ Peygamber İlya'nın yapması gereken işi Elişa yapmış Yehu'yu kral olarak meshetmiştir. Elişa, ondan Tanrı'yı bırakıp putlar yönelen kral Ahab'ın ailesini yok etmesini istemiştir. (bk. II. Krallar,9/2-10.)

¹⁶⁶ II. Krallar, 3/3; 8/27; 13/2, 6, 11; 14/23-25; 15/9-18, 24, 28; 17/2; I. Krallar, 16/19.

¹⁶⁷ II. Krallar, 10/18-34.

¹⁶⁸ Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1:88; Günaltay, *Yakın Şark III*, 413.

¹⁶⁹ Sinanoğlu, *Nübüvvet*, 80; Yağmuru yağdırmanın Yahve olduğuna dair ifadeler için bk. Mezmurlar, 104/3.

yaratanın,¹⁷⁰ gündüzü gece ile karartıp, deniz sularını çağırıp onları yeryüzüne dökenin¹⁷¹ Tanrı olduğunu hatırlatmış; onu bırakıp putlara tapan halkın ateşle cezalandırılacağını, şehirlerin yerle bir edileceğini¹⁷² haber vermiştir. Amos'la çağdaş olduğu tahmin edilen Hoşea¹⁷³ peygamberin kitabında İsrail ile Tanrı arasındaki ilişki eşler arasındaki ilişkiye benzetilmiştir. Bu nedenle insanların Tanrı'yı bırakıp başka ilahlara tapması zina olarak değerlendirilmiştir. Bazı İsrail kabilelerinin Tanrı'yı bırakarak zina yaptıkları ve bu günahları dolayısıyla İsrail'i kirlettiği, altın ve gümüşten putlar yaparak Tanrı'ya karşı hainlik ettikleri, taptıkları tanrılar için mezbahlar inşa ederek günahlarını arttırdıkları belirtilmiştir. Bu suçlar sebebiyle Tanrı'nın da onları Asur'a sürgün edeceği, Asurluların onların Firavun'u olacağı haber verilmiştir.¹⁷⁴ Hoşea'nın bildirdiği bu olay M.Ö. 722'de Asur'un İsrail krallığına son vererek, İsrail'in önde gelenlerini Asur'a sürgün etmesiyle gerçekleşmiştir.¹⁷⁵

Kuzeydeki İsrail Krallığı'nda yukarıda anlatılan olaylar yaşanırken güneydeki Yahuda krallığında da zaman zaman benzer sorunlar yaşanmıştır.¹⁷⁶ Yahuda kralı Rehaboam M.Ö. 931-915 ve onun yönetimi altında bulunan Yahuda halkı bir süre sonra Tanrı'nın yolundan ayrılarak ona karşı sadakatsizlik göstermişlerdir.¹⁷⁷ Onlar, taptıkları diğer tanrılar için sunaklar inşa etmişler ve bu konuda atalarını geride bırakmışlardır.¹⁷⁸ Bu yaptıklarından dolayı Tanrı, Mısır kralını Yahuda üzerine göndermiştir. Verilen bu ceza dolayısıyla halk Yahve'ye yönelip ondan af dilemiştir. Tanrı halkın tövbesini kabul ederek onları helak etmekten vazgeçmiştir. Ancak bu insanların Mısır'ın egemenliği altında kalacağını belirtmiştir.¹⁷⁹ Yahuda halkının tövbe edip Tanrı'ya yönelmesine rağmen M.Ö. 914-912 tarihleri arasında kral olan Abiyam, putperest eğilimler göstermeye devam etmiştir.¹⁸⁰ Kral Asa

¹⁷⁰ Amos, 4/13.

¹⁷¹ Amos, 5/8.

¹⁷² Amos, 2/4-6; 3/13-14.

¹⁷³ Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 88.

¹⁷⁴ Hoşea, 5/3-8; 6/10; 8/4,9,11,14; 11/2; 13/1-4; 10/5-7; 4/11-14,17.

¹⁷⁵ II. Krallar, 17/3-7, 23.

¹⁷⁶ Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 108.

¹⁷⁷ II. Tarihler, 12/1.

¹⁷⁸ I. Krallar, 14/22-24.

¹⁷⁹ II. Tarihler, 12/2-9.

¹⁸⁰ I. Krallar, 15/3.

(M.Ö. 911- 871) ise Rehaboam ve Abiyam'ın aksine putperestlikle mücadele etmiştir.¹⁸¹

Yahuda krallarının birkaçı hariç hemen hemen hepsi putperest adetleri devam ettirmişlerdir. Hatta birçoğu putperest eğilimler göstermekle kalmamış Musa'nın kanunlarının izlerini tamamen yok etmek istemişlerdir.¹⁸² M.Ö. 848-842¹⁸³ tarihleri arasında kral olan Yehoram (Yoram),¹⁸⁴ İsrail kralı Ahab'ın kızı Atalya ile evlenmiştir. Atalya, annesi İzabel'in İsrail krallığında yaptığını, Yahuda'da yapmış; Fenike ilahlarını buraya taşımıştır.¹⁸⁵ Kral Yehoram da İsrail kralları gibi putlara ibadet etmiştir. Tanah'a göre Yahuda krallarının bu davranışları Tanrı'nın tepkisini çekmiştir. Davud'a verdiği söz gereği onları cezalandırmak istemediğini belirtmiştir.¹⁸⁶

Tanrı'nın uyarılarına rağmen Yahuda krallığında putperest eğilimler artarak devam etmiştir. M.Ö. 841 yılında kral olan Ahazya ise putlara ibadet etmekle¹⁸⁷ kalmayıp Musa'nın kitabı Tora'da geçen Tanrı'nın kutsal isimlerinin yerine putların isimlerini yazdırmıştır.¹⁸⁸ Bu ve buna benzer eğilimler ondan sonra da devam etmiştir. M.Ö. 795-767 yılları arasında hüküm süren Amatsya (Amazya) yüksek yerlerde putlara kurban kesmekle yetinmeyip ülkedeki putların sayısını artırmıştır.¹⁸⁹

Kral Azarya (Uziya) (M.Ö.766-739) ve Kral Yotam (M.Ö.739-735) diğer krallar gibi putlara tapmamışlar ancak ülkedeki putperestliği kaldırmak için de bir çaba sarf etmemişlerdir.¹⁹⁰

M.Ö.736-716 tarihleri arasında krallık yapan Ahaz, putlara tapınma konusunda önceki kralları geride bırakmış; çünkü o, oğlunu ateşte yakarak kurban etmiştir.¹⁹¹ Bunların yanı sıra Musa'nın yasasını tamamen unutturmak için Tora'nın okunmasını yasaklamış, bunu

¹⁸¹ I. Krallar, 13/11-13; II. Tarihler, 14/2-6.

¹⁸² Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 109.

¹⁸³ Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 86.

¹⁸⁴ II. Krallar, 8/16.

¹⁸⁵ II. Tarihler, 27/3-5.

¹⁸⁶ II. Krallar, 8/18-20; II. Tarihler, 21/6,13-16.

¹⁸⁷ II. Krallar, 8/25; 9/27, 29.

¹⁸⁸ Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 109.

¹⁸⁹ II. Krallar, 14-3-5; II. Tarihler, 25/14-17.

¹⁹⁰ II. Krallar, 15/1, 3-5,34-36.

¹⁹¹ I. Krallar, 16/2-5; II. Tarihler, 28/2-5.

gerçekleştirebilmek için Mabet'te Tora'nın bulunduğu yeri kapattırıştır.¹⁹²

Kral Ahaz'ın döneminde Asur, İsrail Krallığı'na son vermiş ve Yahuda'ya son vermese de¹⁹³ onu hâkimiyeti altına almıştır. Bunun sonucu olarak Asur ilahları ülkeye hatta Mabet'e girmiş ve Yahuda kralları Asur'un tanrılarına da ibadet etmek zorunda bırakılmışlardır.¹⁹⁴ Bu dönemde peygamberlik yapan İşaya, siyasi olayların sonucunda yaşanan bu durumu Tanrı'nın ailesi gibi koruyup gözetlediği halkın ona isyan etmesi ve onun emirlerini dinlemeyip başka ilahlarla ahit yapması şeklinde yorumlamıştır.¹⁹⁵ İşaya, ülkenin her tarafının putlarla dolduğunu¹⁹⁶ bütün bunların karşılıksız kalmayacağını, Tanrı'nın suçluları hastalıklarla, savaşla yok edeceğini, şehirleri yakıp yıkacağını söylemiştir.¹⁹⁷ Yine de Tanrı, halkına duyduğu sevgi dolayısıyla onları tövbeye davet etmiş,¹⁹⁸ bu çağrıya uymadıkları takdirde ise ağır bir şekilde cezalandıracağı uyarısında bulunmuştur.¹⁹⁹ Ancak Yahuda halkı Tanrı'nın bu uyarısına rağmen adeta ona meydan okumuştur.²⁰⁰ Peygamber İşaya, Asur'un Yahuda'ya saldırısını Tanrı'nın kendisine isyan eden halkını terbiye etme metodu olarak yorumlamış ve Kral Ahaz'a Asur krallığına karşı koymamasını telkin etmiştir.²⁰¹ İşaya ile aynı dönemde yaşayan peygamber Mika da²⁰² putperest geleneklerini sürdüren Yahuda halkını eleştirmiştir.²⁰³ O, putların Tanrı tarafından yok edileceğini²⁰⁴ ve putlara tapan insanların yaşadığı şehirlerin yıkılacağını haber vermiştir.²⁰⁵ Ona göre Babil sürgünü de bu cezaya dahildir.²⁰⁶ Dönemin peygamberleri olan İşaya ve Mika'nın uyarıları

¹⁹² Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 109.

¹⁹³ Bu dönemde yaşayan İşaya peygamber, Yahuda krallığının ayakta kalmasının Tanrı'nın merhametinin bir sonucu olduğunu iddia etmiştir. (bk. İşaya, 1/7-9.)

¹⁹⁴ Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı?*, 125-126.

¹⁹⁵ İşaya, 1/1-5; 30/1,9.

¹⁹⁶ İşaya, 2/8.

¹⁹⁷ İşaya, 1/6-9,25-31.

¹⁹⁸ İşaya,1/16-21;7/9.

¹⁹⁹ İşaya, 1/20.

²⁰⁰ İşaya,5/19.

²⁰¹ Günaltay, *Yakın Şark III*, 418.

²⁰² Günaltay, *Yakın Şark III*, 417; Harman, *Yahudilikte Peygamberlik*,159; Sinanoğlu, *Nübüvvet*, 83; Katar, *Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Tövbe*, 39.

²⁰³ Katar, *Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Tövbe*, 39.

²⁰⁴ Mika, 1/7; 5/13.

²⁰⁵ Mika, 5/14-15.

²⁰⁶ Mika, 4/10. Kitapta geçen bu ifadeler onun daha sonraki dönemlerde yazıldığının bir delilidir. Çünkü burada sözü edilen sürgün hadisesi Mika peygamberin yaşadığı dö-

Kral Hizkiya zamanında dikkate alınmıştır. M.Ö.715-686 veya 687 yılları arasında Yahuda kralı olan Hizkiya dini ve siyasi alanda bazı reform çalışmaları yapmıştır.²⁰⁷ O, Tanrı' dan uzaklaştığı için Yahuda'nın felaketlere maruz kaldığını söylemiş²⁰⁸ ve o güne kadar hiçbir kralın yapmadığı bir iş yapmış, ülkedeki bütün putperest tezahürleri ortadan kaldırmıştır. Hatta Musa döneminde insanlara şifa vermesi amacıyla yapılan²⁰⁹ ancak sonraki dönemlerde asıl işlevi unutulmuş kendisine tapınılan tunç yılanı parçalamıştır.²¹⁰ Kral Hizkiya Mabet'i putperest unsurlardan arındırarak ibadetin merkezi haline getirmiş, Mabet dışında yapılan dini uygulamaları yasaklamıştır.²¹¹ O, yapmış olduğu çalışmaların sonunda İsrail'de kalan halka ve Yahuda'nın her tarafına haber göndererek Mabet'te Fısıh kutlaması yapılacağını bildirmiş, ardından bir süredir ihmal edilen Fısıh bayramı yapılmıştır.²¹² Ancak Yahuda'da Hizkiya ile başlayan bu reform çalışmaları kısa sürmüştür. Hizkiya'nın yerine geçen oğlu Kral Manasse (M.Ö.686-640) babasının yaptığı çalışmaların tam tersi uygulamalarda bulunmuştur. O, başta Molek'e tapınma olmak üzere diğer bütün putperest ibadetleri yeniden canlandırmıştır Babası Hizkiya'nın pagan unsurlardan tamamen arındırdığı Mabet'in avlularında bütün gök cisimleri için mezbahlar inşa ettirip bu kutsal mekânı kirletmiştir.²¹³ Manasse, bunlarla yetinmeyip Tanrı'nın ismini tamamen unutturmak için Kral Ahazyza gibi Tora'daki Tanrı isimlerini çıkarttırmış, onların yerine putların isimlerini yazdırmıştır. Ayrıca o, Musa tarafından yazıldığı düşünülen ve Mabet'te muhafaza edilen asıl Tora nüshasını herkesten gizlemiştir.²¹⁴ Kral Manasse, Tanrı'nın Musa aracılığıyla bildirmiş olduğu bir başka yasayı²¹⁵ çiğneyerek oğlunu yakarak kurban etmiştir.²¹⁶ Manasse'nin

---

nemden yaklaşık üç yüz yıl sonra gerçekleşmiştir.

²⁰⁷ Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı?*, 127.

²⁰⁸ II. Tarihler, 29/5-12.

²⁰⁹ Sayılar, 21/8-10.

²¹⁰ II. Krallar, 18/3-5.

²¹¹ Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı?*, 127-128.

²¹² II. Tarihler, 30/1-27.

²¹³ II. Krallar, 21/9-12; 23/12; II. Tarihler, 33/1-11.

²¹⁴ Manasse'nin aşırı baskıcı tutumu nedeniyle Mabet'te saklanan Tora ancak kral Yoşiya (M.Ö. 637- 608) döneminde bulunmuştur. (bk. Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 109.)

²¹⁵ "Ve Molek'e ateşten geçirmek için zürriyetlerinden vermeyeceksin ve kendin Allah'ın ismini bozmayacaksın; ben Rabbim" (Levililer, 18/21).

²¹⁶ II. Tarihler, 33/6; II. Krallar, 21/6.

şahsi uygulamalarının yanında halk da putperest temayüller göstermiştir. Bu dönemde kadınların Astarte'ye taptıkları; bu tapınmanın kutsal fuhuş şeklinde olduğu belirtilmiştir. Manasse'nin yaklaşık elli yıl süren krallığı döneminde Yahuda'da Yahve'nin adı unutulmuş, onun yerini Molek²¹⁷ almıştır.²¹⁸ Tanrı, kralın ve halkın yaptıklarının cezası olarak Asur'u Yahuda üzerine göndermiştir. Manasse esir olarak Asur'a götürülmüştür. Asur kralı tarafından zincire vurulan Manasse bütün yaptıklarından dolayı pişmanlık duymuş ve Allah'tan af dilemiştir. Tövbesini kabul eden Tanrı, onu tekrar Kudüs'e getirmiş, krallığı onun eline vermiştir. Manasse, Kudüs'e döndüğü zaman Mabed'i yabancı ilahlardan temizlemiş, Yeruşalim'de yaptırmış olduğu mezbahların birçoğunu yıktırmıştır. Ancak yine de ülkeyi bütün pagan unsurlardan tam olarak temizleyememiştir.²¹⁹ Manasse'den sonra kral olan Amon²²⁰ (M.Ö.639-638), babasının son dönemindeki tevhide dönüş çabalarına rağmen babasının ilk dönemlerinde olduğu gibi putperest adetleri devam ettirmiş²²¹ ve daha ileri giderek Torayı yaktırmıştır.²²² Bu durum dönemin peygamberleri tarafından eleştirilmiştir. Peygamber Tsfanya,²²³ Yahuda'da bir çok kişinin Yahve dışında bütün pagan unsurlara ve gök cisimlerine ibadet ettiğini,²²⁴ bu insanların Tanrı'nın gücünden şüphe ettiğini ve bu nedenle ondan korkmadığını haber vermiştir.²²⁵ O, bu davranışlarından dolayı onların Tanrı tarafından yok edileceği uyarısında bulunmuştur.²²⁶ Tsfanya ile çağdaş olan peygamberler Nahum ve Habakkuk da²²⁷ benzer sözlerle halkı doğru yola sevk etmeye çalışmışlardır.²²⁸ Amon'dan sonra kral olan

²¹⁷ Molek: İlkçağda Ortadoğu'nun pek çok bölgesinde kendisine çocuk kurban edilen tanrıdır. Molek adının İbranice melek (kral) sözcüğünün ünsüzleriyle başet (utanç) sözcüğündeki ünlülerin bir araya getirilmesiyle oluşturulduğu söylenmektedir. Başet sözcüğünün Tanah'ta Baal için kullanıldığı belirtilmektedir. (bk. *Ana Britannica*, c.16 (İstanbul: Ana Yay., 1989), 180.

²¹⁸ Örs, *Musa ve Yahudilik*, 260.

²¹⁹ II. Tarihler, 33/11-18. Ayrıca Manasse ne kadar af dileyip bağışlansa da onun yapmış olduğu hatalar Yahuda krallığının yıkılma sebebi olarak gösterilmiştir. (bk. II. Krallar, 23/26; 24/2-5.)

²²⁰ II. Krallar, 21/18-20.

²²¹ II. Krallar, 21/19-24; II. Tarihler, 33/21-25.

²²² Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 109.

²²³ Harman, *Yahudilik'te Peygamberlik*, 159; Sinanoğlu, *Nübüvvet*, 83.

²²⁴ Tsfanya, 1/5-7.

²²⁵ Günaltay, *Yakın Şark III*, 423.

²²⁶ Tsfanya.1/2-3;2/2,5-15.

²²⁷ Harman, *Yahudilik'te Peygamberlik*, 159; Sinanoğlu, *Nübüvvet*, 83.

²²⁸ Nahum, 1/14; Habakkuk, 2/18-20.

Yoşiya (M.Ö. 638-609),²²⁹ peygamberlerin uyarılarını dikkate almış ve Manasse'nin ve Amon'un aksine atası Davud'un yolundan yürümüştür. O, Kudüs'ü ve Yahuda'yı bütün putperest unsurlardan temizlemiş,²³⁰ harap durumda olan Mabel'di onartmıştır.²³¹ Mabel'din onarımı sırasında Manasse'nin baskısından dolayı buraya gizlenen Tora bulunmuş ve halka okunmuştur. Kral Yoşiya kitapta yer alan hükümleri duyduğu zaman bunları tam olarak yerine getiremediği için çok üzölmüş ve pişmanlığının ifadesi olarak elbiselerini yırtmıştır. Kral halkın huzurunda bundan sonra Tanrı'nın bütün emir ve yasaklarını yerine getireceğine dair söz vermiştir.²³² İlk olarak putlara kurban sunulmak için inşa edilen yerleri ve Kral Yeroboam tarafından yaptırılan altın buzağının Beytel'deki sunağını da yıktırılmıştır.²³³ Maddi ve manevi anlamda yapılan bu temizliğin ardından Fısıh bayramı yapılmış ve bu kutlama çerçevesinde Tanrı'ya kurbanlar sunulmuştur.²³⁴

Yoşiya zamanında Yahuda'da putperestliğe karşı mücadele verilirken sınırların dışında meydana gelen olaylar krallığı etkilemeye devam etmiştir. Bu dönemde Yahuda'yı egemenliği altında tutan Asur, Babil krallığına karşı koymakta zorlanmış, bu nedenle Mısır, Asur'a yardım etmek için kuzeye gelmiştir.²³⁵ Bu sırada Babil taraftarı olan Kral Yoşiya,²³⁶ Mısır'ın Asur'a yardım etmesini önlemek için Mısır'la savaşa girmiş ancak savaşı ve hayatını kaybetmiştir.²³⁷ Bu olay ülkeyi hem siyasi açıdan hem de dini açıdan olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Krallık bir süre Mısır'ın egemenliği altında kalmıştır. Yahuda'yı vergiye bağlayan Mısır, Yoşiya'nın oğlu Yoahaz'ı (M.Ö. 608) tahttan indirmiş, yerine Yehoyakim'i (M.Ö. 607-597) kral tayin etmiştir.²³⁸ Kral Yehoyakim, Yoşiya'nın kaldırdığı putperestliği yeniden

²²⁹ *İbrani Din Bilgisi (Özetler)*, (İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1966), 62; ayrıca bk. Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler*, 1: 87.

²³⁰ II. Tarihler, 34/2-8; II. Krallar, 23/4-15.

²³¹ II. Krallar, 22/4.

²³² II. Krallar, 22/3-17; 23/1-4; II. Tarihler, 34/8-32.

²³³ II. Krallar, 23/15; ayrıca bk. Friedman, *Kitabı Mukaddes'i Kim Yazdı?*, 136; Örs, *Musa ve Yahudilik*, 260-261.

²³⁴ II. Tarihler, 35/1-20.

²³⁵ Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 31.

²³⁶ Ali Osman Kurt, "Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılandırılması", (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 8.

²³⁷ II. Tarihler, 35/20-25.

²³⁸ II. Krallar, 23/31-37; II. Tarihler, 36/1-5.

canlandırmıştır.²³⁹ Bir süre sonra Mısır'ı bu bölgeden çıkartan Babil kralı Nebukatnetsar, Yahuda'yı egemenliği altına almış, kral Yehoyakim'i Babil'e götürmüş ve yerine oğlu Yehoyakin'i (M.Ö. 597) kral olarak atamıştır. Yehoyakin de birçok kral gibi Tanrı'dan uzaklaşmıştır.²⁴⁰ Bir yıl sonra Nebukatnetsar, tekrar Yerusalam'ın gelmiş, Kral Yehoyakin'i, Yerusalam'ın ileri gelenlerini; Mabel'in ve krallığın hâzinelerini Babil'e götürmüştür. Yahuda'da kalan halk için de Yehoyakin'in amcası Mattanya'yı kral tayin etmiş ve adını Tsedekiya olarak değiştirmiştir.²⁴¹

Kral Tsedekiya Babil'e karşı isyan etmiş ve bu nedenle Yahuda krallığına son verilmiş, (M.Ö. 586 veya 587) Süleyman Mabedi yerle bir edilmiş, ardından Yahuda'nın ileri gelenleri Babil'e sürgüne götürülmüştür.²⁴² Tanah, sosyal ve siyasal hadiseleri tamamen teolojik bağlamda değerlendirmiş ve olanları, Tanrı'nın yolunu terk etmenin bir cezası olarak yorumlamıştır.²⁴³

Tanrı, artık işlenen suçların cezasını açıklıkla, veba ile değil yabancı milletlerin ordularının aracılığıyla vermektedir.²⁴⁴ Önce Mısır'ın Yahuda'yı egemenliği altına alması, sonra da Babil'in krallığa son vermesi, Tanrı'nın Yahuda'ya verdiği cezanın bir sonucudur.²⁴⁵

Sürgün öncesinde ve sonrasında Kudüs'te peygamberlik yapan Yeremya,²⁴⁶ Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki yakın ilişkiyi ele almıştır. O, Tanrı'yı İsrailoğullarının babası²⁴⁷ ve kocası,²⁴⁸ İsrail ulusunu da Tanrı'nın ürünü,²⁴⁹ O'nun sürüsü ve sevgilisi²⁵⁰ olarak tanımlamıştır.²⁵¹ Yeremya, Tanrı'ya bu derece yakın olan ulusun Tanrı'yı bırakıp ağaçlara, taşlara taptıklarını²⁵²; diğer tanrılar için inşa ettikleri mezbahlarda,²⁵³

²³⁹ II. Krallar, 24/4,9; II. Tarihler, 36/5.

²⁴⁰ II. Krallar, 24/8-10; II. Tarihler, 36/6-10.

²⁴¹ II. Krallar, 24/11-18

²⁴² II. Krallar, 24/10 -20; 25/1-30; II. Tarihler, 36/6-21.

²⁴³ I. Tarihler, 9/1.

²⁴⁴ Örs, *Musa ve Yahudilik*, 261.

²⁴⁵ II. Krallar, 23/27; 24/13; II. Tarihler, 35/21,22; 36/21.

²⁴⁶ Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusunun Tarihi*, 49.

²⁴⁷ Yeremya, 3/19.

²⁴⁸ Yeremya, 2/2.

²⁴⁹ Yeremya, 2/3.

²⁵⁰ Yeremya, 11/15; 12/7.

²⁵¹ Sinanoğlu, *Nübüvvet*, 84.

²⁵² Yeremya, 2/27.

²⁵³ Özen, *Yahudilik'te İbadet*, 47-48.

yine kutsal kabul ettikleri farklı mekânlarda yabancı ilahlarla görüşerek bir nevi zina ettiklerini söylemiştir.²⁵⁴ Yahuda halkı putperestlikte o kadar ileri gitmiştir ki, her şehir bir tanrıya adanmış ve her sokakta Baal'e buhur yakmak için mezbahlar inşa edilmiştir.²⁵⁵ Kadın erkek herkes yabancı ilahlara buhur yakıp,²⁵⁶ takdimeler sunmuşlardır.²⁵⁷ Ayrıca taptıkları putları Mabel'e koyarak orayı kirletmişlerdir.²⁵⁸ Tanrı onları bu kötü yoldan döndürmek için peygamberlerini göndermiştir. Ancak kimse bu peygamberleri dinlememiştir.²⁵⁹ Bütün bunların cezası olarak Tanrı bilmedikleri bir diyara,²⁶⁰ Babil'e sürgün edilecekler ve Yerusâlim yıkılacaktır.²⁶¹ Yeremya, Tanrı tarafından haber verilen sürgün olayı gerçekleşince Babil'e götürülen halka haber göndererek, Babil kralına isyan etmemelerini ve orada yerleşmelerini söylemiştir.²⁶² Sürgün dönemi peygamberlerinden olan Hezekiel de kendisinden önceki peygamberlerin bildirdiği gibi İsrailoğulları'nın Tanrı'yı bırakıp putlara kulluk ederek zina ettiklerini,²⁶³ zaten onların hiçbir zaman tam olarak putperestliği bırakamadıklarını,²⁶⁴ bu konuda Sodom ve Gomorra dahil diğer bütün milletleri geride bıraktıklarını belirtmiştir.²⁶⁵ Hezekiel'e göre Tanrı, işledikleri günahlar dolayısıyla onları sürgüne göndererek²⁶⁶ cezalandırır da tamamen terk etmemiştir.²⁶⁷ Sürgün döneminde Hezekiel'den sonra peygamberlik yapan ikinci İşaya da İsrail ulusunun putperest temayüllerine vurgu yapmıştır.²⁶⁸ Pers dönemi peygamberlerinden olan Zekerya²⁶⁹ ise Tanrı'nın memleketteki bütün putları yok edeceğini ve bir daha adlarının anılmayacağını haber vermiştir.²⁷⁰ Vali Nehemya da Musa dönemindeki

²⁵⁴ Yeremya, 3/1-3,6-7, 11-14; 5/7; 2/20.

²⁵⁵ Yeremya, 11/13.

²⁵⁶ Yeremya, 44/15-17.

²⁵⁷ Yeremya, 7/18; 44/18-20.

²⁵⁸ Yeremya, 32/34.

²⁵⁹ Yeremya, 35/15-16; 44/4-6.

²⁶⁰ Yeremya, 16/11-14.

²⁶¹ Yeremya, 32/26-33.

²⁶² Yeremya, 29/4-10.

²⁶³ Hezekiel, 8/10,11; 14/6; 16/15-22, 35-43; 22/3-5; 23/2-49; 36/18.

²⁶⁴ Hezekiel, 23/8.

²⁶⁵ Hezekiel, 5/6-7; 16/46-53.

²⁶⁶ Hezekiel, 36/19.

²⁶⁷ Hezekiel, 36/24-31; ayrıca bkz. Katar, *Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Tövbe*, 44.

²⁶⁸ İşaya, 46/6; 57/3-10.

²⁶⁹ Harman, *Yahudilikte Peygamberlik*, 159; Besalel, *Yahudi Tarihi*, 52.

²⁷⁰ Zekerya, 13/2.

altın buzağı olayına atıfta bulunmuş ve Tanrı'nın merhameti gereği İsrail halkını affettiğini hatırlatmıştır.²⁷¹

Tanah'ta yer alan ifadelerle göre İsrailoğulları birçok defa, kendilerini hiçbir zaman yalnız bırakmayan Tanrı'ya ihanet etmişlerdir. Onların bu şekilde sık sık Tanrı'nın yolundan sapmalarında geçmişteki yaşantılarının etkili olduğu belirtilmiştir. İsrailoğulları Mısır ve Mezopotamya gibi politeist topluluklarla iç içe yaşamışlar dini açıdan onların etkisinde kalmışlardır.²⁷² Bunun en güzel delili de Tanah'ta Tanrı'yı ifade etmek için kullanılan politeist unsurlardır.²⁷³ Böyle bir etkileşimin yanı sıra İsrailoğullarının yüce tanrısı Yahve'nin diğer tanrılardan farklı olmadığı, onun Tur Dağı'na ait bir fırtına tanrısı olduğu söylenmektedir.²⁷⁴ Bir başka iddiaya göre "Orduların Tanrısı" olarak nitelendirilen Yahve; Şoboat olarak bilinen bir savaş tanrısıdır. Onun Yahudiler tarafından kabul edildiği gibi evrensel bir ilah olmadığı ve kendi taraftarları dışında hiç kimseye merhamet etmeyen sıradan bir kabile tanrısı olduğu ileri sürülmektedir.²⁷⁵

İsrailoğullarının farklı milletlerin tanrılarına yönelmelerinin yanında diğer Sami gruplarda olduğu gibi onların da taşlara kutsallık atfettikleri, onlarda özel bir kuvvet bulunduğu inandıkları ve bu nedenle taşlara saygı duydukları görülmektedir. Yakub'un Tanrı ile karşılaştığı yerde taş dikmesi ve buranın adını Beyt-el koyması²⁷⁶ bunun güzel bir örneğidir. Beyt-el olayında görülen dikili taşların aslında Filistin'in bereket kültürünün karakteristik bir özelliği olduğu ve Tanah'ın karşı çıkmasına rağmen Tanrı ile ilişkilendirildiği belirtilmektedir. Ayrıca İsrailoğulları'nın diğer tanrılardan oluşan kültürlerini tamamen bırakmadıkları ve daha sonraki dönemlerde peygamberlerin uyarılarına rağmen İsrailoğulları'nın büyük çoğunluğunun geleneksel

²⁷¹ Nehemya, 9/18.

²⁷² Örs, *Musa ve Yahudilik*, 21.

²⁷³ Şinasi Gündüz, "Kur'an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi? Yapı Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, sy.10 (Şubat 1998): 75.

²⁷⁴ Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 141.

²⁷⁵ Karen Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi*, Çev. Oktay Özel, Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu, (Ankara: Ayraç Yay., 1998), 36; Gündüz, *Kuran Kıssalarının Kaynağı*, 76-77.

²⁷⁶ Tekvin, 28/18-20.

tarzda Baal, Aşera ve Astartiler'e tapmayı sürdürdükleri söylenmektedir.²⁷⁷

Karen Armstrong'a göre Tanrı Yahve, İsrailoğulları'nın kendisine dönmesini istese de diğer tanrıların varlığını inkâr etmemektedir. Armstrong, Musa tarafından yazıldığı kabul edilen Tora'da tek tanrıca bir ifade bulmanın zor olduğunu, On Emir'de bile diğer tanrıların varlığına itibar edildiğini iddia etmektedir. On Emir'in "Karşımda başka ilahların olmayacaktır"²⁷⁸ ifadesini bu iddiasına delil olarak göstermektedir.²⁷⁹

Yahudiliğin tek tanrı inancının delili olarak kabul edilen "Dinle ey İsrail; Allah'ımız Rab bir olan Rab'dir"²⁸⁰ sözlerinin Tanrı'nın birliğini açıkça belirtmesine rağmen tekliğini net olarak ifade etmediği ileri sürülmektedir. Bütün bu delillerden hareketle Yahudiliğin monoteist bir din olmadığı bunun yerine henoteist bir anlayışa sahip olduğu söylenmektedir. Yani İsrailoğulları Yahve'ye tapınmışlar ancak diğer tanrıların varlığını da inkâr etmemişlerdir.²⁸¹ Bir başka iddiaya göre İsrail halkı sadece savaş zamanlarında Yahve'yi hatırlamışlar, barış zamanlarında ise Baal ve diğer tanrılara tapmışlardır.²⁸²

Sonuç

Yahudi kutsal kitabı Tanah incelendiğinde onun sadece Tanrı'nın emirlerini içeren bir kutsal kitap olmayıp aynı zamanda ilk dönem Yahudilerinin hayatını konu alan bir tarih kitabı niteliğinde olduğu görülmektedir. Tanah'ta anlatılanlara göre Tanrı, tarih sahnesine çıktıkları ilk günden itibaren İsrailoğulları'nın yanında yer almış, onları her şeye rağmen diğer milletler gibi tamamen ortadan kaldırmamıştır. İsrailoğulları ise Tanrı'nın gerçekleştirmiş olduğu mucizelere ve kendilerine vermiş olduğu nimetlere rağmen onun dışında başka milletlerin ilahlarına yönelmişlerdir. Örneğin Mısır'da yaşadıkları dönem boyunca Mısır halkının benimsemiş olduğu tanrı anlayışından etkilenmişlerdir. Mısır'dan çıkıp kutsal topraklara doğru yapmış

²⁷⁷ Tekvin,16/21; Hakimler, 2/11-14; Hakimler,5/28-31; II. Krallar, 23/14; İşaya,17/8; Mi-ka,5/14.

²⁷⁸ Çıkış, 20/3.

²⁷⁹ Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi*, 32-33,40-42.

²⁸⁰ Tesniye, 6/4.

²⁸¹ Şimşek, *Tanrı Anlayışı*, 30.

²⁸² Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi*, 43.

oldukları yolculuk esnasında yaşanan altın buzağı olayının bu inancın etkisiyle gerekleştđđ düşünülmektedir. Hem bu olaydan sonra hem de kutsal topraklara yerleştikten sonra zaman zaman evre halkların inançlarının tesiri altında kalmışlardır. Onların tanrılarına kurbanlar sunmuşlar hatta bu tanrılara ait tasvirleri Mabel'e koymuşlardır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, İsrailoğulları her ne kadar Tanrı'nın onlarla yapmış olduğu ahitle diğer milletlere göre özel bir konum elde etseler de bu sözleşmenin gereğini tam olarak yerine getiremeyip putperest temayüller göstermişlerdir. Bu durumun ilk elden şahidi de Tanah metinleri olmuştur.

Kaynakça:

Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları 2001.

Mehmet Katar, *Dinler Tarihi*, İlahiyat Ön lisans Programı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi-Ankara Üniversitesi Yayınları, 2002.

Alalu, Suzan, Karla Arditi, Eda Asayas, Teri Basmacı, Fani Ender, Beki Haleva, Dalya Maya, Ninet Pardo, Sara Yanarocak. *Yahudilikte Kavram ve Değerler*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 2001.

Armstrong, Karen. *Tanrı'nın Tarihi*. çev. Oktay Özel, Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu. Ankara: Ayraç Yayınları, 1998.

“Astartı”, *Meydan Larousse*.1:89. İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, 1969.

“Astartı”, *Ana Britannica*. 2:408. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1987.

Ateş, Ali Osman. *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehli Kitap Örf ve Adetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

“Baal”. *Ana Britannica*. 3:408. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1987.

“Baal”. *Meydan Larousse*. 2:89. İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat, 1969.

Besalel, Yusuf. *Yahudi Tarihi*. İstanbul: Üniversal Dil Hizmetleri ve Yay, 2000.

Blank, Sheldon, H., “Baal”, *The Universal Jewish Encyclopedia, (U.J.E.)* Edited by. İsaac Landman. 2:1. New York: Universal Jewish Encyclopedia Co. Inc, 1948.

Challaye, Felicien. *Dinler Tarihi*. çev. Samih Tiryakioğlu. İstanbul: Varlık Yayınları, 1998.

Çelebi, Ahmet. *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi Açısından Yahudilik*. çev. Ömer Faruk Harman, Ahmet M. Büyükçınar. İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1978.

Friedman, Richard Elliot. *Kitab-ı Mukaddesi Kim Yazdı?*, çev. Muhammet Tarakçı. İstanbul: Kabalıcı Yayın, 2004.

Fulco, William, J. S.J. “El”. *The Encyclopedia of Religion (E.R)*. Editor in Chief, Mircea Eliade, 5:73-74. New York: Collier Macmillan Publishers, 1987.

Günaltay, Şemseddin. *Yakın Şark III. Suriye ve Filistin*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1947.

- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Gündüz, Şinasi. “Kur’an Kıssalarının Kaynağı Eski Ahit mi?-Yapı Muhteva ve Kaynak Açısından Torah Kıssaları”. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, sy.10, (Şubat 1998): 49-88.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2000.
- Harman, Ömer Faruk. “Yahudi Kutsal Kitapları”. Doçentlik Tezi, İstanbul 1988.
- Katar, Mehmet. *Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam’da Tövbe*. Ankara: Andaç Yayınları, 2003.
- Kurt, Ali Osman. “Babil Sürgünü Sonrası Ezra Önderliğinde Yahudiliğin Yeniden Yapılandırılması”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Küçük, Alparslan. “Yahudilik’te Hıristiyanlık’ta ve İslam’da Kutsal Kitap Anlayışı”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2000.
- “Levioğulları”. *Ana Britannica*.14:434 İstanbul: İstanbul: Hürriyet Ofset, 1989.
- “Molek”. *Ana Britannica*.16:180. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1989.
- Örs, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1966.
- Özen, Adem. *Yahudilik’te İbadet*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001.
- Özer, Yusuf Ziya. *Mısır Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1939.
- Schimmel, Annamaria, *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.
- Sevilla-Sharon, Moshe, *İsrail Ulusunun Tarihi*, Yeruşalayim: Graph Pres 1981.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an-ı Kerim’de Nübüvvet”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995.
- Şimşek, Sabit. “Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’da Tanrı Anlayışı”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.
- Tanyu, Hikmet. *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*.1.cilt. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1976.
- Tümer, Günay ve Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 1997.
- Yıldırım, Suat. “Baal”.*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4:553. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1991.